

FINANSIJSKI SAVETNIK

SVESKA 25

BROJ 1/2020

Izdavač:

Institut za razvoj prava javnog sektora
Karađorđeva 52, 34000 Kragujevac

Suizdavač:

Univerzitet za poslovne studije,
Jovana Dučića 23a, 78000 Banja Luka Republika Srpska

www.revijaprava.in.rs/finansijskisavetnik

e-mail: fsavetnik@gmail.rs

ISSN 1451-592X

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Radoja Janjetović, Visoka škola za menadžment i
ekonomiju, Kragujevac

UREĐIVAČKI ODBOR

prof. dr Goran Divac, naučni saradnik, Institut primenjenih
nauka Beograd, Srbija

prof. dr Nikola Milenković, naučni saradnik, Institut
primenjenih nauka Beograd, Srbija

prof. dr Anja Gligić Savić, naučni saradnik, Institut primenjenih
nauka Beograd, Srbija

prof. dr Pradrag Jovićević, Univerzitet za poslovne studije Banja
Luka, Bosna i Hercegovina

prof. dr Boško Nadoveza, Evropski univerzitet, Brčko, Bosna
i Hercegovina

prof. dr Ljubiša Todorović, Univerzitet Slobomir P, Bijeljina,
Bosna i Hercegovina

prof. dr Milojko Janošević, Vojnomedicinska akademija,
Beograd, R.

Srbija

prof. dr Ljubiša Stanojević, Univerzitet Alfa BK, Beograd, R.
Srbija

doc. dr Mihailo Ćurčić, naučni saradnik, Fakultet za

hotelijerstvo iturizam, Vrnjačka Banja, R. Srbija
doc. dr Dalibor Krstić, Univerzitet za poslovne studije Banja
Luka, Bosna i Hercegovina

Lektor i kolektor

Mirjana Petrušić

Tehnički urednik

Aleksa Mitić

Štampa:

Family Print Niš

Časopis izlazi jednom godišnje (decembar)

SADRŽAJ

Snežana Krstić

OPTICAJ NOVČANICA U SREBRU U KRALJEVINI SRBIJI
DO PRVOG SVETSKOG RATA 7

Slavko Vukša

SISTEMI KNJIGOVODSTVA SAVREMENOG PRIVREDNOG
SUBJEKTA..... 27

Dalibor Krstić

UTICAJ SAVREMENE ANALIZE FINANSIJSKIH
IZVEŠTAJA NA POSLOVANJE PREDUZEĆA 43

UPUTSTVO AUTORIMA ZA PRIPREMU RUKOPISA..... 61

INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR MANUSCRIPT
PREPARATION 63

SPISAK RECENZENATA..... 67

Snežana Krstić¹

OPTICAJ NOVČANICA U SREBRU U KRALJEVINI SRBIJI DO PRVOG SVETSKOG RATA

UDK: 336

Originalni naučni rad

Rezime

Rezime: Državni intervencionizam koji je bio prisutan u ekonomskoj politici Kraljevine Srbije krajem 19. i početkom 20. veka, značajno je ugrozio realizovanje osnovnih zadataka srpske centralne emisije ustanove, da se jeftinim kreditima razvija privreda Srbije. Merama državne intervencije koje su uvedene 1894. godine, došlo je do ograničavanja opticaja novčanica u srebru. Direktna posledica ograničenja opticaja novca krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 19. veka bila je pojava fenomena ažije. Posle ispoljenih suprotnosti u stavovima kraljevske vlade i Narodne banke po pitanju ažije država je zakonom ograničila visinu opticaja srebrnih novčanica. Upravo je cilj ovog rada da ukaže na posledice koje je proizveo državni intervencionizam u poslovanju Narodne banke, kao i uticaj koji se na taj način proizvodio na privrednu aktivnost i makroekonomsku ravnotežu.

Ključne reči: opticaj novca, državni intervencionizam, novac.

UVOD

Direktna posledica ograničavanja novčanog opticaja u Kraljevini Srbiji, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 19. veka jeste pojava ažije. To je monetarni fenomen koji je izazivao najveću pažnju javnosti, a takođe i najviše polemika. Ažija je

¹ vanredni profesor, Vojna akademija, Beograd, R. Srbija, email: snezanakrstic17@gmail.com

predstavljala doplatu u srebru za iznos razlike između nominalne vrednosti zlata i nacionalne novčane jedinice. Pokazivala je depresijaciju nacionalne valute u odnosu na zlato, kao međunarodno priznato sredstvo plaćanja.

Sve veći razvoj aktivnosti Narodne banke u Srbiji, koje su se mogle primetiti posle prebrođenih prvih teškoća, rezultirale su u porastu prosečnog opticaja novčanica u srebru. Porast opticaja je proširio poslove Narodne banke (u daljem tekstu Banka), ali je sve ovo naišlo na veliku kritiku javnosti, privrednika i države. „Kako se usled čitavog niza rđavih godina, nesređenih finansija i perioda velikog državnog zaduživanja u inostranstvu, pa i usled unutrašnjih političkih prilika, pojavila ažija na zlato u visini u kojoj ona do toga vremena nije nikada bila, počelo se rasprostirati mišljenje da je njena pojava u vezi sa porastom opticaja novčanica u srebru. Kada se ima na umu da je ažija uvek unosila nemir u poslovni svet i nesigurnost u privredni promet, razumljivo je da je njena pojava i ovom prilikom uznemirila javnost. Tvrđilo se tada da Narodna banka iz razloga čistog profita proširuje novčani opticaj i da je on nepotrebno veliki.“[1] Ovaj prigovor se bazirao na činjenici da znatan deo opticaja novčanica u srebru nije bio upotrebljen na privredne kredite, već na bančine poslove kupovine i prodaje zlata.

ULOGA PRIVILEGOVANE NARODNE BANKE KRALJEVINE SRBIJE U POSLOVIMA EMISINE AKTIVNOSTI

Emisione ustanove imaju zadatak da stvore domaći novac, koji nema unutrašnje vrednosti, ali koji na domaćem tržištu predstavlja vrednost. Da bi taj novac mogao da predstavlja vrednost, bilo je potrebno da onaj koji ga prima, bude uveren da će u svakom trenutku moći uputnicu koja zamenjuje novac zameniti za vrednosti na koje ona glasi. Do perioda između dva svetska rata emisione ustanove su izdavale banknote, uputnice na sebe same, kojima su se obavezivale da u svako doba njihov imalac može dobiti na bančinim kasama onoliko vrednosti, koliko one

predstavljaju, tj. za koliku se vrednost Banka obavezuje prema imaoocu uputnice. Dakle, banknote emisione ustanove su bile kredit, kojim je „publika“ kreditirala same banke. Emisione banke izdavale su uputnice na kovani novac koji se nalazio u njihovim trezorima. Javnost je znala da novac postoji u banci, i verovala u obavezu bančinu da će gotovinom isplatiti svoje uputnice. To verovanje je bilo tako izuzetno jako, pa građani nisu ni pomišljali da uputnice razmenjuju za kovani novac, nego su ih predavali za svoja dugovanja kreditorima, koji su isto to činili. Tako je novčanica [2] cirkulisala iz ruke u ruku i veoma retko dolazila na bančinu kasu radi razmene.

Izdavanje novčanica je bio jedan od najbitnijih pasivnih [3] poslova kojima se bavila naša emisiona ustanova, Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije. Ta bančina povlastica bila je izražena članom 7. Zakona o Narodnoj banci iz 1883. godine. „Iz fakta, da se novčanice retko razmenjuju za kovani novac, nauka i praksa su izveli zaključak, da nije ni potrebno da se uvek u kasama bančinim drži količina novca ravna količini izdatih novčanica, nego se može mnogo manja količina novca držati pripravnog za isplatu bančinih obaveza, ako su novčanice sigurno plasirane i ako se obaveze bančinih dužnika mogu uvek lako i brzo naplatiti. Banka može dva i tri puta više izdati novčanica nego što ima novca kovanog u svojim kasama, ali zato višak izdatih novčanica mora biti plasiran u kratkoročne i sigurne zajmove.“ [4] Prema tome, na podlozi kovanog novca emisiona banka je mogla izdati dva i tri puta više novčanica. Novčanica, da bi vršila svoju ekonomsku funkciju, trebalo je da se bez ikakvih ograničenja prima u prometu od strane privatnih lica i od strane države. Zbog svega ovoga, emisione ustanove su morale da se pridržavaju određenih principa poslovanja jer su bile pod državnom kontrolom.

Međutim, bez obzira na odličan odziv prilikom upisa akcija i uplata za akcije, ulazak same banknote u platni promet bio je skopčan sa problemima. Privreda i stanovništvo tadašnje Srbije teško su prihvatili papirni novac. Narodna banka je, i pre nego što je banknota puštena u opticaj kao sredstvo plaćanja, predviđala

određene teškoće, obzirom na to da je banknota bila suviše nova pojava za naš narod koji se od davnina služio zlatom i srebrom, tj. metalnim novcem. Nepoverenje građana u papirni novac bilo je realno s obzirom na loše iskustvo sa austrougarskim novčanicama, koje su emitovale austrijska država i njena centralna banka, vodeći inflatornu politiku.

Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije je svoj rad otpočela u najnepovoljnijem vremenu. Banknota od 100 dinara je bila suviše krupna za tadašnje privredne prilike i kupovnu moć stanovništva Srbije. Sa zamenom banknota u zlato se žurilo, bez pokušaja da se novčanica pusti u dalji opticaj. Nije samo stanovništvo bilo nespremno da prihvati prvu srpsku novčanicu, već i mnogi novčani zavodi, kao npr. Uprava fondova, pa su pravili probleme oko njenog prijema. „Mada se prva srpska novčanica teško probijala u život, ona se zato iako emitovana kao privremena, održala u opticaju dugo, praktično do I svetskog rata. Od 50.000 komada, koliko ih je pušteno u opticaj, u toku 30 godina je iz prometa zbog oštećenja povučeno i poništeno svega 1099 komada, što govori o vanredno dobrom kvalitetu ove prve banknote Narodne banke. Drugi dokaz njenog dobrog kvaliteta je činjenica da za tri decenije njenog bitisanja u opticaju nije zabeležen ni jedan falsifikat. Zvanično, ova prva novčanica Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije, puštena u opticaj 1884. godine, povučena je iz opticaja i konačno zastarela tek 5. februara 1921. godine. Nepovučeno iz opticaja (zajedno sa tim novčanicama u isplaćenim delovima) ostalo je samo 73 komada.“ [5]

Novčanice Privilegovane narodne banke koje su puštene u promet bile su osigurane zlatom, srebrom i drugim vrednostima. Pod zlatom i srebrom se podrazumevala sva metalna gotovina, koja se nalazila u bančnim kasama. Tom metalnom gotovinom banknote trebalo je da bude pokriveno najmanje 40% od celokupne vrednosti koja je bila u opticaju. Pokriće metalno 40%, usvojeno Zakonom o Narodnoj banci od 1883. godine, predstavljalo je jače pokriće. Vrednosti kojima je bila osigurana novčanica morale su prema zakonskom propisu, biti sigurne i lako pretvorive u zlato i srebro.

U početku, Banka je izdavala samo novčanice u zlatu, ali je ubrzo počela sa praksom izdavanja i novčanica u srebru. Dok su u opticaju bile samo novčanice u zlatu, Banka je teško održavala metalnu podlogu u zakonom određenoj srazmeri, jer se ovim novčanicama stalno vršilo izvlačenje kovanog zlata iz bančinih trezora. Kasnije, puštanjem srebrne novčanice, Uprava banke je stabilno održavala metalno pokriće za novčanice u zlatu na punu sumu, pa su one bile pokrivenne metalom 100 za 100, da bi Banka bila u mogućnosti da u svakom momentu sve zlatne novčanice isplati metalom. Banka je uvek mogla da isplaćuje novčanice u zlatu kovanim zlatom, a da to nije uticalo na metalnu podlogu za novčanice u srebru.

Prvu godinu bančinog rada cirkulisala je samo novčanica u zlatu. Ekonomske prilike nisu bile takve da su se novčanice od 50 i 100 dinara plative u zlatu, mogle održati u opticaju. Tek uvođenjem u opticaj novčanice u srebru, Banka počinje da odgovara svome zadatku.

Novčanica u srebru izdavala se prema čl. 11. Zakona o Narodnoj banci, na osnovu podloge u kovanom novcu i sigurnim trgovinskim i finansijskim vrednostima. I za ovu novčanicu postavljen je isti odnos između podloge u novcu i optičaja koji je postavljen i za zlatne novčanice. Međutim, izdavanje zlatnih novčanica se nije ograničavalo zakonom, a srebrnih jeste. Po Zakonu od 1885. godine, kada je uvedena novčanica u srebru, nikakvih ograničenja za izdavanje nije bilo. Banka je mogla izdati dva i po puta više tih novčanica od metalne podloge koju je u svojim kasama imala, bilo da je ta podloga u zlatu ili u srebru. Zakonskim rešenjem iz 1885. godine, uprkos protivljenju Narodne banke, uveden je bimetalizam. To je predstavljalo bazu novčanog sistema u Kraljevini Srbiji do završetka Prvog svetskog rata.

Sloboda izdavanja srebrnih novčanica trajala je do 1893. godine, kada je zakonodavnim tumačenjem ograničeno izdavanje srebrnih novčanica na 10,000.000 dinara. Kasnije se prešlo na kontingentiranje, prvo, 25,000.000 dinara, a kasnije 30,000.000 dinara. U poslednjem Zakonu o Narodnoj banci od 15. marta 1908.

godine, opticaj novčanica u srebru bio je ograničen tako što je maksimum izdavanja vezan za uplaćeni kapital Banke. Banka je mogla pustiti u opticaj novčanica pet puta više od uplaćenog kapitala.

Banka je novčanice od 10 dinara u srebru puštala u tri izdanja (1885, 1887, i 1893 godine), od kojih su samo novčanice drugog i trećeg izdanja bile u opticaju, a novčanica prvog izdanja je povučena iz opticaja i poništena. Novčanica od 100 dinara u srebru izrađena je u Francuskoj banci u Parizu sa datumom od 5. februara 1905. godine., a puštena u opticaj 1907. godine.

„Na kraju 1884 – prve godine rada Narodne banke, ukupna podloga za emisiju novčanica iznosila je 1.317.680 dinara, od toga: 875.534 dinara u zlatu, 829 dinara u srebru i 356.317 dinara stranih korespondenata (devize sa pokrićem u zlatu). U opticaju je, u istom razdoblju, bilo 781.800 dinara (u zlatu). Prema tome, pokriće je iznosilo 168,54% što je za 128,54% više od zakonskog minimuma.“ [6] Uzevši u obzir sve ove okolnosti koje su pratile osnivanje i početak rada Narodne banke, može se shvatiti ovaj oprez u emisioj politici. Poverenje građana u Narodnu banku bi potpuno poljuljala nemogućnost zamene novčanica za zlato, čime bi bančina budućnost već na samom početku bila neizvesna. Upravo da se to ne bi dogodilo, već u prvoj godini poslovanja izdavanju banknota se pristupilo veoma oprezno.

Centralno mesto u vođenju novčane emisije bilo je zasnovano na načelima sigurnosti i likvidnosti. Poštovan je zakonom utvrđen minimum o pokriću novčanica u opticaju sa 40% u zlatu. U mirnim vremenima ostvarivana je najniža stopa pokrivenosti novčanica, i tada nije bilo velikog pritiska na šaltere Banke radi zamene za metalni novac. Podaci iz godišnjih izveštaja Narodne banke pokazuju da je na kraju 1900. godine pokrivenost novčanica iznosila 46,40%, a na kraju 1894. godine 45,38%. To je uvek bilo iznad Zakonom propisane stope. Međutim, u nestabilnim i nerodnim godinama, naročito ratnim, pokrivenost novčanica je bila dosta veća nego što je zakonom propisano. Npr. posle Carinskog rata sa Austro-Ugarskom, pokriće je na kraju 1906. iznosilo

73,97%, za vreme Prvog balkanskog rata 1912. godine iznosilo je 85,51%, a u prvoj godini svetskog rata čak 115,63%. [7] Banka je neprestano ispunjavala svoju obavezu vršeći neograničenu zamenu papirnog u zlatni novac. Samo je u dva slučaja došlo do odstupanja. Prvi put posle izbijanja Balkanskog rata, Banka je imala pravo da novčanice koje su joj podnete radi zamene za zlato, isplaćuje sa 25% u srebru. Ta praksa je trajala do 28. januara 1914. godine. Po izbijanju Prvog svetskog rata, Narodna banka je po drugi put suspendovala obavezu isplate zlata donosiocima banknota.

Dakle, posle početnih problema, pojačan opticaj banknota je intenzivirao sve bančine poslove: kreditiranje privrede i države, intervencije na tržištu zlata i jačanje metalne podloge. Najveći opticaj desetica ostvarivan je u jesen, u sezoni poljoprivrednih aktivnosti. Godišnji porast cirkulacije srebrnih novčanica je iznosio oko 4 miliona dinara godišnje, a razlike u godišnjim kolebanjima bile su dvostruko više. Postojanje dvojakih novčanica, do kojih je došlo usled tadašnjih specijalnih valutnih prilika, jeste jedna od najvažnijih karakteristika bančinog emisionog posla pre rata. Opticaj novčanica u zlatu nije bio podvrgavan nikakvim zakonskim ograničenjima (za njih je uvek ostao na snazi sistem 40% -tnog pokrića). Udeo zlatne novčanice u ukupnom novčanom opticaju za ceo predratni period iznosio je svega oko 5%, mada joj je država uvek bila naklonjena. Glavna mana novčanice u zlatu je bila u tome što je ona bila stalno podnošena na zamenu za metal.

MONETARNI SISTEM BIMETALIZMA

Aristotel je još u svoje vreme u Atini zapazio da kada se u promet pusti novac pune vrednosti i novac čija je nominalna vrednost manja od stvarne vrednosti, tada „rđav novac“ potiskuje iz opticaja „dobar novac“. Mnogo kasnije je ovaj fenomen shvatio Ser Tomas Grešam, pa je formulisao zakon koji je nazvan njegovim imenom: kada u određenoj zemlji cirkulišu dve vrste novca, novac koji je manje vredan ostaće u opticaju, a drugi će se gomilati kao blago ili

izvoziti, što opet znači da rđav novac potiskuje dobar novac iz opticaja. Uzroke opisane pojave lako je objasniti: ukoliko se u prometu koristi moneta čija je vrednost manja od nominalne, uporedo sa monetom čija je nominalna vrednost jednaka stvarnoj, svi će nastojati da obaveze plaćaju lošijom monetom, dok će dobru čuvati što duže. U novčanim sistemima gde postoji bimetalizam, tj. istovremeno cirkulišu zlatna i srebrna moneta, stalno je postojala težnja da se utvrdi odnos između vrednosti zlata i srebra. Pokazalo se da je to nemoguće, jer je tržišna vrednost srebra u prošlosti često bila podložna promenama, zbog otvaranja novih rudnika. Po Grešamovom zakonu, u tim situacijama dolazi do povlačenja zlatnog novca iz opticaja i za njega se mora izvršiti određena doplata (ažija) pri razmeni za srebro. Države koje su imale bimetalizam, imaju praktičnih iskustava da je najbolje rešenje ako se izbegne zakonsko regulisanje odnosa vrednosti između zlata i srebra. [6]

Ukoliko se u opticaj pusti više papirnog novca nego što to potrebe opticaja zahtevaju, na osnovu zakona ponude i tražnje, njegova vrednost opada. Po Grešamovom zakonu, papirni novac potiskuje iz opticaja zlatni, pa je u razmeni za zlato potrebno doplatiti ažiju. Iz Grešamovog zakona proističe Kingov zakon: povećana cena zlatu je dokaz nagomilavanja papirnog novca u novčanom saobraćaju i njegovoj smanjenoj vrednosti, tj. depresijaciji.

Pojavom emisionog bankarstva monetarni sistemi koji su bazirani na bimetalizmu susreću se sa problemom bimetalnog pokrića novčanica u opticaju. Zlatni standard je bio na snazi do Prvog svetskog rata i nije dozvoljavao odstupanja, pa je poverenje u izdavaoce novčanica bilo izuzetno.

Ako se problem depresijacije nacionalnog novca iz oblasti monetarne teorije prenese na teren Srbije krajem prošlog stoleća (19. vek), može se zaključiti da su učinjene greške u novčanoj politici. One su, uz poteškoće u odvijanju privrede, dovele do neželjenih posledica i povećanja ažije. Prvo, pokazano je praksom da je izbor zlatne novčanice od 100 dinara bio greška, jer je promet tadašnje Srbije zahtevao mnogo manje apoene. Drugo, još veća

greška je nastala puštanjem u opticaj desetice u srebru.

Narodna banka je u svojoj odbrani potencirala raspravu o tome koja je podloga bolja za izdavanje novčanica, zapostavljajući bitnije pitanje: koliko je novčanica pušteno u opticaj u odnosu na potrebnu količinu. Prevelikim emitovanjem novčanica na srebrnoj podlozi, došlo je do potiskivanja zlatne monete iz optičaja i pojave ažije. Interesantno je, da je u drugoj polovini godine (zbog agrarne strukture srpske privrede) dolazilo do oživljavanja privrede, što je dovodilo do nestanka ažije, uspostavljanjem ravnoteže između potrebne i stvarne količine novca. U prvoj polovini godine, suprotno, dolazilo je do usporavanja privredne aktivnosti.

POJAVA AŽIJE U FINANSIJSKOJ POLITICI SRBIJE

Jedna od ključnih karakteristika novčanog optičaja u Kraljevini Srbiji bila je ažija. Podaci pokazuju da je ažija postojala u Srbiji i pre osnivanja Narodne banke i da je 1866. godine iznosila 5-6%, 1875. godine oko 5%, a 1880. godine 3-4%. U godini osnivanja Narodne banke, dakle, 1884. iznosila je 4%. Njen vrhunac bio je između 1893. i 1903. godine, kada je potpuno u optičaju dominirala srebrna novčanica od 10 dinara. Narodna banka je obavljala emisionu funkciju, pa su mnogi kritičari smatrali da je baš ona odgovorna za porast ažije. Intervencije na tržištu zlata i optičaj srebrnih novčanica dovođeni su u neposrednu vezu sa slabljenjem dinara. Morale su uslediti mere ograničenja količine optičaja novčanica sa pokrićem u srebru. Kritičari politike Narodne banke su smatrali da je srebrna desetica bila osnovni uzrok ažije. Narodnoj banci se zameralo što je veliki deo emisije novčanica plativih u srebru koristila za kupovine zlata, a ne za kredite privredi, u vreme kada je ažija bila niska, a to zlato je prodavala za srebro kada bi ažija rasla. Narodna banka je objašnjavala da je to radila ne iz „profitefskih“ razloga već da bi sprečila špekulacije oko ažije.

Sa velikim i naglim porastom optičaja srebrnih novčanica, početkom devetdesetih godina 19. veka, povećala se i ažija na zlato.

U svim zemljama koje imaju slabu produktivnost i koje su zadužene u inostranstvu, javlja se razlika u ceni između vrednosti domaćeg novca i novca kojim se mogu izmiriti obaveze na međunarodnom tržištu. Ukoliko je tražnja veća za tim međunarodnim sredstvom plaćanja, i ukoliko ga manje ima u zemlji, utoliko je skuplji. Razlika koju je trebalo doplatiti u nacionalnom novcu za međunarodni, u vreme primene zlatnog standarda bila je ažija. Visina ažije zavisila je od platnog bilansa svake države.

Veliko neraspoloženje prema novčanici u srebru poticalo je otuda što je baš u to doba jako opadala vrednost srebrnom metalu, pa se verovalo da pada i vrednost srebrnoj novčanici, čime se povećava ažija. Međutim, ovo nije bilo tačno, jer novčanica u srebru nije bila vezana za vrednost srebrnog metala, već je bila razmenljiva samo za kovani srebrni novac, a ne za poluge srebra.

Posle osnivanja Narodne banke i posle puštanja u opticaj novčanica u srebru, ažija je skakala i dostizala blizu 4 dinara po napoleondoru. Loše ekonomske prilike, mali izvoz, veliki uvoz prerađevina, i sa tim u vezi izvoz zlata, neuređenost državnih finansija i stalni deficit državnog budžeta, činili su to da je ažija neprestano pokazivala tendenciju rasta. Bančina uprava je objašnjavala da novčanica u srebru ne utiče toliko na ažiju, koliko negativan međunarodni bilans i rđave državne finansije. Podaci su pokazali da je ažija bila najmanja kada je novčanica u opticaju bilo najviše. Umesto ozbiljne polemike o ažiji, Narodna banka je često bila bez ikakvih razloga napadana, što je kasnije utvrđeno prilikom debate izmena Zakona o Narodnoj banci. Ova situacija se morala brzo razrešiti.

U toku rasprave o ograničavanju optičaja srebrnih novčanica, zatraženo je zakonodavno objašnjenje novčane emisije na osnovu metalnog pokrivača. „Naime, Banka je tumačila čl. 11. Zakona iz 1885. godine, tako da za pokrivač srebrnih novčanica može koristiti i zlato. To je dovelo do situacije u kojoj su metalna podloga i novčani optičaj bili u potpuno obrnutoj srazmeri: u strukturi podloge dominiralo je zlato, dok je u optičaju bilo 95% srebrnih

novčanica. Vlada je imala potpuno drugačije shvatanje pomenutog zakonskog rešenja: podloga u zlatu mogla je da posluži samo za emisiju zlatnih novčanica, dok je izdavanje srebrnih banknota zavisilo od podloge u srebru.“ [6] Ministar privrede se pismom obratio Narodnoj banci (18. februar 1894. godine), u kome je posebno istakao da novčanice koje glase na srebro mogu da se izdaju samo na osnovu podloge 40% u srebru, ali ne i na osnovu podloge u zlatu. Novčanice koje glase na zlato mogle su se izdavati samo na osnovu podloge u zlatu. Zakonske odredbe koje govore o smanjenju novčanica koje glase na srebro, proizišle su iz pretpostavke da upravo u količini tih novčanica u opticaju leži uzrok visokoj ažiji na zlato. Obe strane su bile uporne u odbrani svojih stavova, a sama Narodna banka je isticala da bi drugačije sprovođenje spornog člana zahtevalo povlačenje oko 20 miliona dinara srebrnih novčanica iz optičaja. Kako nije moglo da se dođe do rešenja, formirana je mešovita komisija, koju su činili predstavnici ove institucije, i to po paritetnom principu. Obzirom da se opet nije moglo doći do rešenja, zatraženo je zakonodavno tumačenje od Narodne skupštine, koja se 13. decembra 1893. godine, izjasnila da podloga u zlatu služi samo za emisiju zlatnih banknota, a podloga u srebru za emisiju srebrnih novčanica. Ovo rešenje je odobrio Kralj, pa je usvojeno na zasedanju Narodne skupštine.

Ministar narodne privrede je na zahtev Banke, 18. februara 1894. godine, poslao uputstvo o sprovođenju zakonskog tumačenja odluke da podloga u zlatu služi samo za novčanice koje glase na zlato, a podloga u srebru samo za novčanice koje glase na srebro. Ovakva deflaciona politika je imala negativne posledice na kreditiranje novčanih zavoda, pa je privredna delatnost izuzetno opala. Međutim, uprkos stalnim prodajama zlata, ažija je dostigla 19%, ili iznos od 3,80 dinara po napoleondoru. Pošto je uvideo grešku, ministar narodne privrede je predložio Narodnoj skupštini da povuče sporno tumačenje, i to je učinjeno 6. februara 1896. godine. Dakle, ponovo je vraćena praksa da se za podlogu novčanica u srebru može koristiti i srebro i zlato, ili oba metala.

Takođe je maksimiziran iznos novčanica u srebru na 25.000.000 dinara, bez obzira na nivo podloge.

„Posledice koje je Banka najavila odmah posle usvajanja Zakona ispoljile su se već naredne 1897. godine. Kreditiranje jesenjih radova prekinuto je u punom jeku, pošto je novčani opticaj premašio 25.000.000 dinara novčanica u srebru. Tako je u julu 1898. godine, slobodan kontingent povećan na 30.000.000 dinara. Obustavljanje privrednih aktivnosti uticalo je na sporije punjenje budžeta, a obaveze po otplati spoljnih dugova su stalno pristizale. Zato je 22. marta 1898. godine usvojen Zakon koji je omogućio isplatu od 10.000.000 dinara Glavnoj državnoj blagajni preko utvrđenog limita za opticaj. Vraćanje pozajmice podrazumevalo je povlačenje odgovarajućeg iznosa, tako da ukupna suma u prometu ostane 25.000.000 dinara i posle povratka pozajmljenih sredstava. Pod istim uslovima, da novčanice u srebru izdate po osnovu državne pozajmice ne ulaze u utvrđeni kontingent, 20. avgusta 1900. godine je odobren novi kredit državi od 2.000.000 dinara, uz kamatu od 2% kao i u prethodnom slučaju.“ [6]

Svim ovim merama bilo je ugroženo ostvarivanje osnovnog zadatka Narodne banke, da se jeftinim kreditima trgovina i zanatstvo razvijaju u zemlji. Rešenje je pronađeno kroz ugovorno regulisanje odnosa Banke i države, što je potvrđeno Zakonom 31. marta 1904. godine. „Neuspeh novčanice u zlatu najbolje se može objasniti ako se upoređi kretanje njenog opticaja sa kretanjem ažije na zlatu. Upoređenje jasno pokazuje, da su te dve pojave bile u međusobnom odnosu. Ako se posmatra kretanje opticaja novčanica u zlatu, vidi se da je on u desetogodišnjem periodu od 1891 do 1900 godine iznosio svega 1,48% od celokupnog opticaja, dok se u idućem periodu, od 1901 do 1910 godine, periodu niske ažije, njegov udeo popeo na 8,48%. No najveći opticaj novčanica u zlatu zabeležen je u godini 1911, kada ih je u saobraćaju bilo za 17,7% ukupnog opticaja; te godine su usled novog trgovinskog ugovora sa Austrougarskom monarhijom poslovi bili vrlo živi, i ažije gotovo nije ni bilo.“ [1]

Ažija je bila posledica nestabilnih valutnih i ekonomskih prilika u

državi. To se pre svega odnosi na nepovoljnu situaciju državnih finansija, koja je bila posledica konstantnog deficita, čitavih 25 godina (1878-1903.). Na pogoršanje valute su uticali: preterano zaduženje države kod emisione banke i njeno zaduženje u inostranstvu. Zaduživanje u inostranstvu je primoralo državu da za otplatu dugova kupuje zlato u zemlji i izvozi ga u inostranstvo, čime je izvoz zlata bio najvažniji uzrok ažije. Drugi faktor je bilo teško privredno stanje, posle čitavog niza nerodnih godina, praćeno padom cena agrarnih proizvoda usled sve jače konkurencije američkog žita u Evropi. Obzirom da nije postojao zakonski utvrđen odnos između vrednosti zlatnih i srebrnih novčanica, jasno je zašto propisi o ograničenju opticaja nisu mogli otkloniti ažiju. Reagovanje Banke bilo je u duhu njene uloge čuvara vrednosti nacionalne valute. Tačnije, kako je Uprava banke primetila da ažija jako varira i da se penje, odmah je počela da radi na suzbijanju ažije. Uprava je znala da ona sama ne može učiniti mnogo da ažija nestane, ali je isto tako znala da može mnogo učiniti da se ažija ustali i da diferencije ne budu velike. Najveće štete ažija je učinila baš svojim variranjem. Izbeći jake varijacije moglo se omogućiti samo prikupljanjem zlata kada ga je bilo dovoljno u opticaju i puštanjem u opticaj onda kada ga je bilo malo. „Braneci se od žestokih napada kojima je bila izložena, Narodna banka je isticala sledeće argumente:

- Novčanicu od 10 dinara sa pokrićem u srebru nametnula je vlada, protiv volje Narodne banke – bančin izbor je bila zlatna novčanica. Ali, vremenom se pokazalo da srebrna desetica potpuno dominira u novčanoj emisiji i da se opticaj ne može zamisliti bez nje.
- U vreme najžešćih rasprava o ažiji, usled otkrića novih rudnika, vrednost srebra je neprestano opadala u odnosu na zlato. Proizvodnja srebra u svetu u 1895. povećana je 4,01 puta u odnosu na 1870. godinu, dok je proizvodnja zlata u istom periodu porasla 1,29 puta.

Odbacujući krivicu u pogledu podsticanja ažije i negirajući štetan uticaj velikog opticaja srebrnih novčanica, Banka je navodila da je

ažija najviši nivo dostigla upravo u vreme kada je ograničavanje novčanog opticaja bilo najveće. Opadala je u jesen, kada je najviše novčanica i bilo u opticaju.“ [6]

Ažija se nije izgubila sve do Prvog svetskog rata, mada je počela da opada početkom 20. veka, velikim poboljšanjem u državnim finansijama, otklanjanjem deficita, smanjenjem zaduženja države kod Narodne banke, porastom izvoza i prilivom stranog kapitala. Opadanje ažije početkom 20. veka je išlo pravcem koji je u jesen 1905. godine pokazao disažiju od 0,5%. Tačnije, od 1903. godine ažija više nije nikad dostigla onu visinu koju je dostizala ranije. Na pojavu disažije uticala je oskudica u sredstvima plaćanja, najčešće u rodnim godinama, pojačan izvoz agrarnih proizvoda, ali i smanjenje državnog duga kod Narodne banke i smanjenje novčanog opticaja. Disažija se pojavila 1905. godine, a izgubila se 1908. godine, kada se država ponovo počela zaduživati. Međutim, treba napomenuti da je i disažija, kao neregularna pojava, predstavljala problem za privredu jedne zemlje. Disažija je više bila zanimljiva kao pojava, nego što je bila stvarni problem. Ona je retko nastajala, trajala kratko vreme, a njen uticaj nije bio značajan.

NOVČANICE U OPTICAJU DO PRVOG SVETSKOG RATA I UKIDANJE SISTEMA ZLATNOG VAŽENJA ZA VREME PRVOG SVETSKOG RATA

Rukovodeći kadar Narodne banke je smatrao da su osnovni uzroci rasta ažije u navedenom periodu: 1) deficit u platnom bilansu (1878-1903.); 2) zaduživanje države u inostranstvu (na domaćem tržištu kupovano je zlato radi otplate spoljnih dugova); 3) zaduživanje države kod Narodne banke, pri čemu je najveći deo emisije plasiran radi kreditiranja državnih rashoda, a novčani zavodi i preduzetnici su ostajali bez kapitala; i 4) nesređene političke prilike.

Pokazalo se da je Vlada iznenada zauzela neprijateljski stav prema srebrnoj novčanici, koja je uvedena na njen zahtev, a protiv volje

Narodne banke. Tvrdilo se da Narodna banka time što kupuje zlato svojim novčanicama u srebru još više povećava razliku između zlata i novčanice. Kao dodatna zamerka postavila se i politika metalnog pokrića novčanice u srebru, gde je tumačeno da je Banka za pokriće novčanica u srebru mogla koristiti zlatan metal. Prigovori protiv opticaja bančinih srebrnih novčanica doveli su do zahteva da se dotadašnja praksa ukine i da Narodna banka drži u svom pokriću zlato za zlatne, a srebro za novčanice koje glase na srebro.

Sve ovo je rezultiralo izmenama i dopunama Zakona od 6. februara 1896. godine, kojim je Skupština na predlog Vlade ukinula zakonodavno tumačenje člana 11. i ponovo sankcionisala raniju praksu, da metalna podloga za novčanice u srebru može biti i dalje ili u srebru ili u zlatu, ili mešovito u oba metala. Na ovaj način je otklonjena opasnost povlačenja novčanica iz opticaja, ali je uvedena novina kojom je Zakon maksimirao opticaj novčanica u srebru na 25,000.000 dinara, bez obzira na stanje metalne podloge. Ovu meru Narodna banka nije rado prihvatila, čak je pokušala da javnosti skrene pažnju na opasnost po privredu, jer se mera direktno kosila sa osnovnim načelom dobre emisije politike, tj. elasticitetom opticaja. Mera direktnog ograničenja opticaja, zbog opasnosti koje nosi u sebi, je kod većine emisioh banaka u svetu napuštena.

Zakonom o Narodnoj banci od 22. marta 1898. godine, Banka je bila dužna da prema potrebi države učini pozajmicu Glavnoj državnoj blagajni u iznosu od 10,000.000 dinara u srebrnim novčanicama. Izvršena je izmena člana 11. po kojoj je Banci dozvoljeno da može izdavati srebrne novčanice za sumu od 35 miliona dinara, ali sa srazmerom u metalnoj podlozi koja je bila predviđena i za izdavanje dotadašnjeg maksimuma od 25 miliona dinara, tj. onoliko koliko je Banka i prema ranijem ovlašćenju imala pravo da emituje. Na taj način je Zakon povicio opticaj novčanica zbog državnih potreba za 40% i time omogućio da se državno dugovanje kod Narodne banke duplo poveća. Usled maksimiranja opticaja srebrnih novčanica na sumu od 25 miliona

dinara, došlo je do obustave kredita baš u periodu najjače privredne aktivnosti.

Izmenom Zakona od 23. jula 1898. godine, povišen je kontingent od 25 na 30 miliona dinara. Godine 1900., tačnije 20. avgusta 1900. godine, donet je još jedan Zakon o pozajmici državi u iznosu od 2,000.000 dinara. Njime je propisano da novčanice u srebru izdate po državnom zajmu ne ulaze u kontingent slobodne bančine emisije, ali da se metalno pokriće za njih mora držati u istoj srazmeri kao i za slobodan kontingent. Takođe je bilo predviđeno, da ukoliko država bude vraćala od ovog zajma u toku jedne godine, toliko Banka u narednoj godini mora snižavati opticaj, pa za godinu dana po isplati celog zajma u opticaju ne sme ostati više novčanica nego što ih Banka po zakonu može izdati. Maksimiranje slobodnog kontingenta novčanica, i zakonom data obaveza da se jednom puštene u promet novčanice moraju konačno povlačiti u srazmeri vraćanja državnog duga, negativno su uticale na bančine kreditne poslove.

Zakonom od 31. marta 1904. godine je data mogućnost privremenog zaduživanja države po državnim bonovima za obrtni kapital do 10 miliona dinara, izvršeno je spajanje ranijih dugova u jedinstven dug po računu obrtnog kapitala i dozvoljeno je Banci da izdaje srebrne novčanice i na sume od 50 i 100 dinara. Najbitnije kod Zakona od 1904. godine je to što je ustanovljeno načelo punog poštovanja ugovornog odnosa sa Bankom. To je bio stav ministra finansija dr Pačua i cele Vlade prema Narodnoj banci. Od 1904. godine, kada je ostvaren suficit u plaćanjima sa inostranstvom i kada su fiskalni prihodi stabilizovani, rastao je i opticaj zlatnih novčanica. [2]

Zvanično, prva novčanica Narodne banke Srbije puštena u opticaj 1884. godine, povučena je iz opticaja i konačno zastarela 5. februara 1921. godine., mada se u praksi zadržala kraće u opticaju, tačnije do Prvog svetskog rata. Novčanica od 10 dinara u srebru, drugo izdanje, povlači se iz opticaja 1913. godine, a zvanično zastareva 1921. godine. Novčanica od 10 dinara plativa u srebru, treće izdanje, povlači se iz opticaja 1928. godine, a konačno

zastareva 1934. godine. [8]

Novčanice iz 1885. godine: 50 dinara plativa u zlatu i 10 dinara plativa u srebru zvanično predstavju da budu zakonsko sredstvo plaćanja: 1920. godine, novčanica u zlatu, a novčanica u srebru 1899. godine.

Dve novčanice Narodne banke Srbije nosile su isti datum: 5. januar 1905. godine. To su bile novčanica od 20 dinara plativa u zlatu i novčanica od 100 dinara razmenljiva za srebro. Novčanica od 20 dinara u zlatu zastareva konačno 1934. godine. Novčanica od 100 dinara plativa u srebru zastareva 1938. godine.

Novčanica Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije od 50 dinara plativa u zlatu, izdata je 1914. godini, kada zemlja počinje da se oporavlja od Balkanskih ratova, nakon čega sledi neprihvatljiv i ponižavajući ultimatum Srbiji i priprema za Prvi svetski rat.

Za vreme Prvog svetskog rata Narodna banka Srbije je suspendovala mogućnost zamene novčanica za zlato i srebro i proglasila prinudni tečaj novčanica. Smanjenje tražnje za novčanicama denominovanim na dinare u zlatu koje je bilo posledica suspenzije zlatnog pokrića, uticao je na održavanje konstantnog obima opticaja novčanica koje su glasile na dinare u zlatu. Zlatni standard tj. sistem zlatnog važenja koji je postojao u najvećem broju evropskih država, posle završetka rata nije ponovo uspostavljen. [9]

Što se emisionih poslova Narodne banke tiče, oni su obavljani naručivanjem novih kontingenata novčanica u apoenima od 10 i 100 dinara u srebru (predratnih), kao i njihovim puštanjem u promet. Kreirana su bila dva nova apoena od 50 i 5 dinara u srebru. Veći apoen novčanice ušao je u novčani opticaj Srbije 25. marta 1915. godine, dok je manji emitovan po završetku rata.

Država je sredstva za vojne i druge potrebe obezbeđivala zaduživanjem kod saveznika, s obzirom na činjenicu da u ratnim uslovima nije funkcionisalo tržište kapitala, srpska država nije mogla doći do zajmova na finansijskim tržištima. Dakle, budžetski deficiti su pokriveni iz realnih izvora. Narodna banka je da bi

održala kurs srpskog dinara vršila intervencije na tržištima efektivnog novca. Na taj način je srpska moneta očuvala vrednost i za vreme Prvog svetskog rata.

ZAKLJUČAK

Prihvatajući načela Latinske novčane unije, Srbija je prihvatila bimetalizam. Osnivanjem srpske emisione ustanove 1884. godine, Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije, Srbija i zvanično pušta u opticaj novčanice sa zlatnim i srebrnim pokrićem (papirni novac je i ranije puštan u opticaj ali u narodu nije nailazio na neko veće poverenje). Poslednjih decenija 19. veka smenjivali su se monometalizam i bimetalizam u Srbiji. Srebrne novčanice su mnogo lakše prihvatane u prometu zbog manjih apoeni (na startu je zlatna novčanica štampana u apoenima od 100 dinara zamenljivih u zlato). Međutim, problem prekomernog optičaja srebrnih novčanica i struktura metalne podloge izbijaju u prvi plan krajem 19. veka.

U periodu od 1884. do 1918. godine Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije je u opticaj pustila 9 svojih novčanica. Prvi srpski novac izdat u drugoj polovini 19. veka dočekan je sa oduševljenjem, a prva novčanica je prihvaćena sa velikom dozom sumnje. Porast poverenja građana u papirni novac bilo je posledica puštanja sitnih apoeni novčanica, pre svega 10 dinara u srebru, što je dovelo do naglog porasta optičaja novca. U ukupnoj vrednosti novčanica raslo je učešće vrednosti sitnijih novčanica.

Za vreme austro-ugarske okupacije Narodna banka je velike napore uložila da obezbedi rezerve dodatnih količina novčanica, koje su štampane u Francuskoj. Izdavanje tzv. „ratnih“ novčanica vršeno je u apoenima od 50 dinara. Da bi se izbeglo unošenje novih banknota u okupiranoj Srbiji je u zvaničnom optičaju uglavnom bio novac okupatora.

Po završetku Prvog svetskog rata i konstituisanjem nove države Kraljevine SHS, javlja se potreba za ujednačavanjem novčanog sistema i nostrifikacijom novčanica. Ministarstvo finansija

Kraljevine SHS bilo je emitent nove zajedničke valute, a dinar je ponovo postao nacionalna moneta. Privilegovana narodna banka Kraljevine Srbije 1920. godine prerasta u Narodnu banku Kraljevine SHS i ona iste godine izdaje novčanice u apoenima od 10, 100 i 1.000 dinara.

LITERATURA:

- [1] Vučković, M., Vuksanović, V.: *Narodna banka 1884-1934*, Zavod za izradu novčanica, Topčider, 1934.
- [2] Ekonomska enciklopedija, I tom, Savremena administracija, Beograd, 1986,
- [3] Ekonomska enciklopedija II tom, Savremena administracija, Beograd, 1986.
- [4] *Privilegovana Narodna banka Kraljevine Srbije 1884-1909*, Štamparija „Davidović“, Beograd, 1909.,
- [5] Hadži Pešić, J.: *Novac Srbije 1868-1918*, Zavod za izradu novčanica, Beograd, 1995., str.93
- [6] Dugalić, V.: *Narodna banka 1884-1941*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 2004., str. 54
- [7] Dugalić V., Mitrović A., Gnjatović D., Hofman G.. Kovačević I.: „Narodna banka u Kraljevini Srbiji 1884-1914.“, Jugoslovenski pregled, Beograd, 2004;
- [8] Stojanović, Ž...: *Novčanice Narodne banke 1884-2004*, Jugoslovenski pregled, Beograd, 2004.
- [9] Gnjatović, D., Dugalić, V., Stojanović, B.: *Istorija nacionalnog novca*, Sineks, Beograd, 2003.
- [10] *Godišnji izveštaji Narodne banke*, od 1884. do 1914. godine.
- [11] Plavšić, D.: *Država i Narodna banka*, Tisak jugoslovenske štampe, Zagreb, 1930.
- [12] Radovanović, B.: *110 godina Narodne banke 1884-1994*, Zavod za izradu novčanica, Beograd, 1994.

CIRCULATION OF SILVER BANKNOTES IN THE KINGDOM OF SERBIA UNTIL I WORLD WAR

Abstract: State interventionism, which was present in the economic policy of the Kingdom of Serbia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, significantly threatened the realization of the basic tasks of the Serbian central issuing institution, to develop the economy of Serbia with cheap loans. State intervention measures introduced in 1894 limited the circulation of silver banknotes. A direct consequence of the restrictions on the circulation of money in the late eighties and early nineties of the 19th century was the appearance of the agia phenomenon. After the apparent contradictions in the positions of the royal government and the National Bank on the issue of currency, the state limited the amount of circulation of silver banknotes by law. The aim of this work is to point out the consequences of state interventionism in the operations of the National Bank, as well as the impact that this had on economic activity and macroeconomic balance.

Key words: money circulation, state interventionism, money.

Datum prijema (Date received): 02.07.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 14.09.2020.

Slavko Vukša²

SISTEMI KNJIGOVODSTVA SAVREMENOG PRIVREDNOG SUBJEKTA

UDK: 336

Pregledni rad

Rezime: U savremenom poslovanju privrednih subjekata, relevantnost internih informacija zasniva se na potpunom i celishodno organizovanom sistemu računovodstvenog izveštavanja.

Kako je knjigovodstvo osnova uspešnog računovodstva, tako je poznavanje relevantnih mogućnosti organizacije njegovog sistema veoma važna za funkcionisanje privrednog subjekta.

U okviru poslovanja privrednog društva neophodno je pravilno implementirati računovodstveni sistem izveštavanja, tako da relevantno može da odgovori savremenim potrebama za informacijama svih korisnika informacija, a prvenstveno menadžmenta.

Ključne reči: knjigovodstvo, menadžment, organizacija.

UVOD

Osnovni cilj ovog rada je da se sagleda kako je tekao razvoj računovodstva koje danas predstavlja peremanentni deo svih poslovnih sistema i bez kojeg bi bilo nezamislivo pratiti i sagledati stanje bilo kog preduzeća. Za razliku od nekih davnih vremena kada su se promene u čovekovom “poslovnom” okruženju dešavale jako sporo i nije bilo preke potrebe za njihovim evidentiranjem, danas, u savremenim privrednim uslovima, te

² Redovi profesor, Univerziteta Alfa BK, Beograd, R. Srbija, e-mail: slavkovuksa@gmail.com

promene se dešavaju iz minuta u minut i naprosto je postalo obavezno njihovo praćenje i beleženje. Kako je osnovni cilj svakog privrednog subjekta ostvarivanje što povoljnijeg poslovnog rezultata, tako je zarad realizacije tog cilja neophodno praćenje stanja raspoloživih sredstava jednog privrednog subjekta. Upravo zahvaljujući računovodstvu preduzeće u svakom trenutku može da sagleda svoju poziciju i shodno tome da planira dalje svoju poslovnu politiku u skladu sa svojim interesima. Računovodstvo je značajno sa aspekta sastavljanja izveštaja koji su značajni za privrednog subjekta i na osnovu kojih donosi poslovne odluke ili, vrši ocenjivanje sprovedenih transakcija.

Još jedna veoma bitna uloga računovodstva je i ta što ono treba da služi kao podrška upravi preduzeća, bilo u eksternom, bilo u internom smislu. Eksterno računovodstvo ima za cilj da obezbedi informacije i ispunjava zahteve spoljnih korisnika, a naziva se još i **finansijsko računovodstvo**. S druge strane, osnovni zadatak internog računovodstva je da obezbedi sve potrebne informacije upravi preduzeća, a koje su prevashodno vezane za unutrašnji rad preduzeća. Ono se drugim rečima zove **upravljačko računovodstvo**.

Računovodstvo je danas dostiglo takav stepen razvoja da je u okviru njega razvijen čitav niz načela i principa. Od velike je važnosti i postojanje Međunarodnih računovodstvenih standarda koje donosi Komitet za međunarodne računovodstvene standarde, a kojih se veći deo zemalja dosledno pridržava. Danas je veoma teško uskladiti računovodstvenu praksu u uslovima aktuelne globalizacije. To proizlazi iz činjenice da računovođe, pre svega, govore različitim jezicima, ali i različito tumače transakcije i događaje koji se oko njih dešavaju.

1. POJAM I ULOGA RAČUNOVODSTVA U SAVREMENIM USLOVIMA

U savremenoj računovodstvenoj literaturi definiciji računovodstva se pristupa sa različitih stanovišta. Usled toga dolazi do pojedinih

odstupanja kod pojedinih autora. Ovako, recimo, mnogi autori računovodstvo definišu kao *skup postupaka čiji je zadatak vrednosno i količinsko obuhvatanje, kao i kontrola tokova novca i učinaka vezanih za preduzeće.*³

Računovodstvo se može definisati i kao skup zadataka unutar subjekta kojim se sprovode određene transakcije zasnovane na finansijskim evidencijama koje treba prikupljati, razvrstavati, obračunavati, objavljivati i izveštavati o tim transakcijama.

Po nekim autorima, računovodstvo predstavlja nauku o evidentiranju, razvrstavanju poslovnih transakcija i događaja prvenstveno finansijskog karaktera i veštinu sastavljanja izveštaja značajnih za određenog subjekta, kao i analize prezentovanih transakcija i događaja i prenošenje rezultata licima koja moraju doneti odluku ili dati ocenu.

Nasuprot ovom pristupu, R. Nikolajević-Teofanović nastoji da postavi opštu definiciju računovodstva koja bi bila zajednička za sve vrste i namene praktičnog računovodstva: „*Računovodstvo predstavlja naučni metod kojim se obuhvataju, registruju, kvantitativno održavaju ekonomske transakcije u cilju izvlačenja ekonomskih zaključaka, kontrole i delovanja ekonomske aktivnosti. Računovodstvo se danas vrlo široko primenjuje i služi za kvantitativne analize kako u mikroekonomiji, tako i u makroekonomiji.*“⁴

Anlizirajući prethodne definicije računovodstva, može se reći da ono predstavlja skup međusobno usklađenih naučnih metoda o načinu evidentiranja ekonomskih promena, analize i kontrole efekata istih, kao i planiranja ovih efekata u budućnosti.

Računovodstvena nauka ima i svoje konstitutivne elemente a to su: *knjigovodstvo, računovodstveno planiranje, računovodstvena analiza i računovodstvena kontrola.* Više reči o ovim kategorijama biće nešto kasnije, nakon što se upoznamo sa istorijskim razvojem

³ Надовеза Б., Мајсторовић А., Милојевић И., *Раџуноводство и управљање трошковима*, Младост биро, Београд, 2006. стр. 12

⁴ Николајевић-Теофановић Р., *Теорија и методологија рачуноводства*, Савремена администрација, Београд, 1980. стр. 14

samog računovodstva i prodremo do njegovih korena.

2. SISTEMI KNJIGOVODSTVA

U procesu razvoja knjigovodstvene teorije i prakse došlo je do formiranja različitih sistema knjigovodstva, koji su se razlikovali sa stanovišta zastupljenih principa, predmeta knjigovodstvenog evidentiranja, kao i zadataka koji su se knjigovodstvu postavljali. U savremenoj računovodstvenoj literaturi ne postoje potpuno usaglašena mišljenja u pogledu klasifikacije knjigovodstvenih sistema, ali se ipak može konstatovati da se većina autora slaže u tome da treba razlikovati sledeće sisteme knjigovodstva:

1. prosto knjigovodstveni sistem ili prosto knjigovodstvo;
2. kameralni knjigovodstveni sistem ili kameralno knjigovodstvo;
3. dvojno knjigovodstveni sistem ili dvojno knjigovodstvo;⁵

U nastavku će biti reči o svakom od ovih sistema posebno.

2.1. Prosto knjigovodstvo

Osnovna karakteristika ovog knjigovodstva je njegoa ograničenost koja se tiče evidentiranja stanja i promena na samo određenim vrstama sredstava i izvora sredstava. Tako se evidentiranje poslovnih promena ne vrši sa stanovišta njihovog ukupnog dejstva na sredstva i izvore sredstava pravnog subjekta koji taj sistem primenjuje, nego se registruju samo oni poslovni događaji koji deluju na promene stanja onih imovinskih delova koji su predmet knjigovodstvenog evidentiranja. S obzirom na takvo delimično i izolovano evidentiranje poslovnih događaja, u sistemu prostog knjigovodstva nije moguće utvrditi knjigovodstvene evidencije. U prostom knjigovodstvu javlja se evidentiranje gotovinskog prometa i dužničko-poverilačkih odnosa. Shodno

⁵ Бердовић М., *Раџуноводство привредног друштва*, Институт за економику и финансије, Београд, 2005. стр. 45

tome postoje i odgovarajuće poslovne knjige, a to su: knjiga blagajne i knjiga dužnika i poverilaca. Za ovo knjigovodstvo je karakteristično i to da se stanje ukupnih sredstava i njihovih izvora utvrđuje inventarisanjem (popisivanjem) imovine na određeni dan. Podaci o popisu sredstava i izvora sredstava se unose u poslovnu knjigu koja se naziva knjigom inventara ili kraće inventarom. Ova knjiga predstavlja osnovu za utvrđivanje finansijskog rezultata, jer se u tom sistemu ne vodi posebna evidencija o prihodima i rashodima koji se ostvaruju tokom obračunskog perioda.

Stanje i kretanje novčanih sredstava u blagajni evidentira se u knjizi blagajne, u kojoj se na jednoj strani beleže uplate, a na drugoj isplate gotovine. Zbir uplata, uvećan za početno stanje, a umanjen za ukupne isplate, daje stanje gotovine u blagajni.

Potraživanja i obaveze evidentiraju se u knjizi dužnika i poverilaca. Dužnici i poverioci se mogu voditi u istoj knjizi, a mogu se voditi i odvojeno, i u ovom drugom slučaju postoje dve knjige: knjiga dužnika i knjiga poverilaca. Međutim, bez obzira da li se radi o jednoj ili dve knjige, evidencija se vodi tako da se za svakog dužnika, odnosno poverioca rezerviše posebna strana. Ta strana se sada deli na dva dela. Leva strana je dugovna i na njoj se evidentiraju dugovanja, dok je desna strana potražna i na njoj se beleže potraživanja.

Budući da se u prostom knjigovodstvu ne knjiže prihodi i rashodi, a ne vodi se evidencija o sredstvima i izvorima sredstava, finansijski rezultat utvrđuje se isključivo putem inventara. Inventar je prikaz sredstava u vidu jednostranog računa, do koga se dolazi popisom imovine i obaveza u užem smislu. On se sačinjava tako da se u njegovoj strukturi javljaju tri posebna dela: a) aktiva, b) pasiva i v) rekapitulacija.

U okviru aktive se unose sva sredstva kojima pravni subjekt raspolaže na dan popisa. U okviru pasive unose se sve obaveze u užem smislu reči, tj. obaveze prema trećim fizičkim ili pravnim licima, koje imaju određeni rok dospeća u kome se moraju izmiriti. U trećem delu, koji se odnosi na rekapitulaciju, vrši se obračun i utvrđivanje sopstvenih sredstava, odnosno čiste imovine, a čiji

iznos se dobija tako što se od iznosa ukupne aktive odbije iznos pasive iskazan u obliku obaveza prema trećim fizičkim ili pravnim licima.

Za utvrđivanje finansijskog rezultata u prostom knjigovodstvu potrebno je da se inventar sačini na početku i na kraju poslovnog perioda za koji se želi ustanoviti rezultat. Ako se, pak, finansijski rezultat želi utvrditi za jednu poslovnu godinu, tada se mora raspolagati inventarom na početku i na kraju poslovne godine.

2.2. Kameralno knjigovodstvo

Naziv ovog knjigovodstva potiče od italijanske reči camera, što znači soba. Osnovna karakteristika kameralnog knjigovodstva se ogleda u tome da se težište knjigovodstvene evidencije javlja u evidentiranju prihoda i rashoda određenog pravnog subjekta. Ovakav pristup sistematskom oblikovanju knjigovodstvene evidencije zadržava određena obeležja nepotpunosti u pogledu evidencionog obuhvatanja poslovnih događaja u celini i na način njihovog delovanja na sredstva, izvore sredstava, prihode i rashode. Zbog toga određeni autori smatraju da kameralno knjigovodstvo predstavlja samo varijantu prostog knjigovodstvenog sistema.

S obzirom da se kameralno knjigovodstvo razlikuje od ostalih knjigovodstvenih sistema po svojim principima, predmetu i načinu evidentiranja poslovnih događaja, ono predstavlja svojevrstan knjigovodstveni sistem. U literaturi se ovaj sistem naziva još i budžetskim ili administrativnim knjigovodstvom.

Kameralno knjigovodstvo težište stavlja na evidentiranje prihoda i rashoda, pa se stoga i knjiga u kojoj se prate prihodi i rashodi naziva glavnom knjigom kameralnog knjigovodstva. Pored glavne knjige, u okviru datog sistema postoje knjiga blagajne, knjiga tekući-račun, knjiga inventara i pomoćne knjige, u kojima se evidentiraju stanja i promene određenih materijalnih vrednosti.

Glavna knjiga kameralnog knjigovodstva podeljena je u dva dela. To su u stvari dve knjige od kojih je jedna knjiga prihoda, a druga

knjiga rashoda. U knjizi prihoda vodi se evidencija o planiranim i ostvarenim приходima. Knjiga prihoda vodi se po partijama, a u okviru partije prihodi se raščlanjuju na pozicije. To znači da se u knjizi prihoda za svaku partiju i za svaku poziciju otvara poseban konto, odnosno grafički pregled koji ima dve kolone. U prvoj se upisuje planirani iznos prihoda, a u drugoj koloni se prati ostvareni iznos prihoda. Poređenjem iznosa leve i desne strane svake pozicije, odnosno partije, obezbeđuje se uvid u visinu naplate planiranih prihoda. Knjiga rashoda vodi se po istom principu. Svaka partija, a u okviru nje svaka pozicija ima svoj konto, koji takođe ima dve kolone. U prvoj koloni upisuju se planirani rashodi, a u drugoj evidentiraju izvršeni rashodi. Poređenjem iznosa planiranih i ostvarenih rashoda dobija se uvid o ostvarenim rashodima u odnosu na planirane.

Pojedini autori navode da se u kameralnom knjigovodstvu umesto planiranih prihoda, odnosno rashoda uvode naređeni prihodi, tj. rashodi.

Kod ovog knjigovodstvenog sistema knjiga blagajne i knjiga tekućeg-računa vode se kao u prostom knjigovodstvu. Sve naplate u gotovini beleže se u kolonu uplata, a sve isplate gotovine beleže se u kolonu isplata knjige blagajne. Takođe, sve naplate koje se vrše preko tekući-računa beleže se u kolonu naplate, a sve isplate sa tekućeg-računa beleže se u kolonu isplata knjige tekući-račun. Što se tiče glavne knjige, u njoj se, u okviru knjige prihoda, evidentiraju sve naplate iz knjige blagajne i knjige tekući-račun koje imaju karakter naplaćeih prihoda, dok se u knjiga rashoda prenose sve one isplate iz knjige blagajne, odnosno knjige tekući-računa koje imaju karakter rashoda.

Knjiga inventara je povezana knjiga u koju se upisuju sve stvari i objekti kojima raspolaže subjekt za koji se vodi knjigovodstvo. Ovde se za svaku vrstu predmeta u knjizi inventara otvara posebna strana. Na toj strani se evidentiraju svi predmeti te vrste i to po inventarskom broju koji se čak stavlja i na sam predmet. Pored naziva predmeta i njegovog inventarskog broja, neophodno je da se još evidentira i: nabavna vrednost, datum nabavke i mesto

korišćenja, a pored toga, može se beležiti od koga je predmet nabavljen, u kakvom je fizičkom stanju, izvršene opravke, itd. Kao pomoćne knjige ovog knjigovodstva navode se knjiga dužnika i poverilaca, kao i knjiga materijalnih vrednosti koje ne spadaju u osnovna sredstva (npr. knjiga kancelarijskog materijala).

2.3. Dvojno knjigovodstvo

Osnovna karakteristika dvojnog knjigovodstva ja ta što se knjigovodstvenom evidencijom integralno obuhvataju svi poslovni događaji, odnosno prate njihovi efekti na sredstvima, izvorima sredstava, prihodima i rashodoma, i to u celini i po uzajamnoj povezanosti. Na ovaj način knjigovodstvena evidencija registruje sva ekonomska zbivanja koja su nastala u procesu kretanja sredstava, izvora sredstava i ostvarenog rezultata poslovanja.

Dvojno knjigovodstvo predstavlja celovit sistem knjigovodstvene evidencije koji se odlikuje:

1. istovremenim dvostranim evidentiranjem promene na dva računa,
2. ugrađenim automatskim kontrolnim sistemom,
3. stalnošću i neprekidnošću,
4. hronološkim praćenjem promena
5. sistematišnošću.⁶

U dvojnomo knjigovodstvu svaki poslovni događaj knjiži se istovremeno i u istom iznosu na najmanje dva računa, i to: na jednom računu na levoj, a na drugom računu na desnoj strani. Odatle i potiče naziv *dvojno knjigovodstvo*.

Dvostrano knjiženje svakog poslovnog događaja dolazi otuda što

⁶ Glen A., *Corporate Financial Management*, Second Edition, FT Prentice Hall, 2002. p. 56

se svaka faza obrta sredstava odražava kretanjem u dva pravca. Npr. nabavka materijala (pretvaranje novčanog oblika sredstava u robni oblik) izaziva povećanje zaliha materijala i smanjenje novčanih sredstava. Stoga će se ovaj poslovni događaj knjižiti na levoj (dugovnoj) strani računa zaliha materijala i na desnoj (potražnoj) strani računa blagajne. Predaja materijala u proizvodnju (pretvaranje robe jedne upotrebne vrednosti u robu druge upotrebne vrednosti) povećava vrednost sredstava u obliku proizvodnje u toku, a smanjuje vrednost sredstava u obliku zaliha materijala. Završetak proizvodnje proizvoda jedne upotrebne vrednosti sada predstavlja povećanje vrednosti sredstava u obliku zaliha gotovih proizvoda, a smanjuje vrednost proizvodnje u toku. Zbog toga će se ova poslovna promena knjižiti na levoj (dugovnoj) strani računa zaliha gotovih proizvoda i na desnoj (potražnoj) strani računa proizvodnja u toku. Prodaja gotovog proizvoda za gotovinu predstavlja povećanje vrednosti sredstava u obliku novca i smanjenje sredstava u obliku gotovih proizvoda.

U toku ovog procesa dolazi i do pojave redovnih prihoda, tj. redovnih rashoda koji takođe predstavljaju predmet knjigovodstvene evidencije. Pored redovnih prihoda i rashoda na posebnim računima evidentiraju se i vanredni i ostali prihodi kao i vanredni i ostali rashodi. Nastali rashodi evidentiraju se na levoj strani računa rashoda, a ostvareni prihodi na desnoj strani računa prihoda. Razlika između desne strane računa prihoda i leve strane računa rashoda predstavlja oblik finansijskog rezultata.

Do povećanja sredstava može doći i po osnovu pozajmljivanja od poverilaca. Tako, npr. ako se novčana sredstva pribave od poverilaca, taj poslovni događaj biće evidentiran na levoj strani odgovarajućeg računa novčanih sredstava i na desnoj strani računa poverilaca. Dakle, novčana sredstva su povećana, a to povećanje potiče, odnosno njegov izvor pokazuje račun poverilaca, jer su obaveze prema poveriocima (što pokazuje desna strana računa poverioca) u istom iznosu takođe povećane. Isto tako, do smanjenja sredstava dolazi i zbog vraćanja pozajmljenih sredstava.

Kada se vraća pozajmica, knjiženje se obavlja tako što se vraćeni iznos novčanih sredstava knjiži na levoj strani računa poverilaca, što znači da se obaveze prema poveriocima smanjuju i na desnoj strani odgovarajućeg računa novčanih sredstava, što znači da su sredstva u obliku novca smanjena.

Dvostrani sistem knjiženja svakog poslovnog događaja ne samo da obezbeđuje praćenje kretanja sredstava iz jedne faze ciklusa reprodukcije u drugu već istovremeno omogućuje utvrđivanje finansijskog rezultata i evidentiranje porekla (izvora) raspoloživih sredstava. Dvostrano knjigovodstvo obezbeđuje automatsku kontrolu na više načina. Jadan od osnovnih automatizama u kontroli ispravnosti knjiženja potiče iz principa dvojnog knjigovodstva da se svaki poslovni događaj u istom iznosu knjiži najmanje na dva računa. Jednom se to knjiženje vrši na levoj, a drugi put na desnoj strani. Tako, zbir svih iznosa proknjiženih na desnoj strani mora biti jednak zbiru svi knjiženja na levoj strani. Ukoliko se pojavi razlika između ta dva zbira, to je siguran znak da postoji greška u knjiženju.

Permanentnost i sistematičnost dvojnog knjigovodstva se ogleda u tome što se poslovni događaji razvrstavaju, tj. evidentiraju: po redosledu nastanka i po predmetu i karakteru.

Evidentiranje po redosledu nastanaka znači da se poslovni događaji knjiže hronološkim redom, tj. onim redom kojim su i nastajali.

Sistematizacija po predmetu znači da se odredi na koje se račune poslovni događaj odnosi, dok sistematizacija po karakteru znači odrediti da li poslovni događaj izaziva smanjenje ili povećanje stanja na tim računima.

Sveobuhvatnost dvojnog knjigovodstva se ogleda u tome što su knjigovodstvenom evidencijom obuhvaćeni svi pojavni oblici sredstava, sve vrste izvora sredstava, svaka vrsta rashoda i svaka vrsta prihoda. Vođenje dvojnog knjigovodstva zasniva se na vođenju određenih evidencija i to: dnevnika, glavne knjige i pomoćnih knjiga.

Dnevnik služi da se preko njega podaci iz glavne knjige prenose u bilans stanja. Dnevnik je instrument koji služi za hronološku evidenciju nastalih ekonomskih promena.⁷ U dnevniku se ekonomske promene kontiraju, što znači da se određuje račun na kojima promene treba zabeležiti kao i strane računa na kojima će promena biti obuhvaćena. Sadržaj dnevnika je sledeći:

Glavna knjiga predstavlja sistematsku evidenciju o tome koje se ekonomske promene u vezi sa nekom računovodstvenom kategorijom desile i kakvo je trenutno stanje. Njen glavni nedostatak je taj što se na osnovu nje ne može zaključiti koje su poslovne promene nastale u preduzeću kao ni celina knjigovodstvenog stava.

Pomoćne knjige se u sistemu dvojnog knjigovodstva mogu ali i ne moraju koristiti. One se koriste u slučaju kada je obim poslovanja preduzeća veliki što dovodi do ugroženosti preglednosti glavne knjige. Tada firme za pojedine imovinske delove otvaraju posebne račune i izdvajaju ih iz glavne knjige, i za njih vode pomoćne evidencije. U cilju utvrđivanja saglasnosti između glavne knjige i pomoćnih knjiga za svaku pomoćnu knjigu otvara se prometni list koji predstavlja spisak svih pojedinačnih računa koji pripadaju jednom sintetičkom računu sa pregledom prometa i salda:

3. Računovodstvo kao naučna disciplina

Uopšte posmatrano, može se reći da su sve teorije onoliko korisne koliko nas oslobađaju zabluda u pogledu zakonomernosti odnosa između pojedinih pojava i njihovih uzroka. U savremenim uslovima teorije su usmerene ne samo ka razumevanju određenih pojava nego i ka iznalaženju načina da se njima upravlja. U tom cilju stvaraju se i razvijaju odgovarajući uprošćeni teorijski (misaoni) modeli sa matematički formulisanim parametrima i

⁷ Надовеза Б., Мајсторовић А., Милојевић И., *Раџуноводство и управљање трошковима*, Београд, 2006. стр. 42

algoritmima ponašanja. Njihova upotreba omogućuje da se raznim matematičkim metodama eksperimentalno proveravaju mogući ishodi u slučaju da se usvoji, donese ili ostvari bilo koja od varijanti neke upravljačke odluke. Osim toga, ovi modeli omogućuju da se na osnovu odluke o odgovarajućem broju osnovnih parametara, upotrebom kompjutera razrađuju planske projekcije i dispozicije za izvršavanje i dinamičku kontrolu mnogih, čak veoma složenih, radnih procesa.

Na sistematski uređenim sadržajima računovodstva, u savremenim uslovima, moguće je izgraditi modele čijom upotrebom, praktično obavljanje poslovnih i uopšte ekonomskih aktivnosti, može da se unapred sagleda i koordinira, kontroliše i reguliše u toku ostvarivanja.⁸ Drugim rečima, upotrebom takvih modela stvaraju se uslovi za uklanjanje ili bar za bitno smanjenje neizvesnosti i rizika u pogledu krajnjeg ishoda budućih aktivnosti. To sada otvara sasvim nove perspektive sa stanovišta uspešnog upravljanja ekonomskim procesima na svim nivoima.

Poslednjih godina računovodstvu, kao teorijskoj disciplini u sklopu ekonomske nauke, poklanja se velika pažnja. Teorijska istraživanja računovodstva se sve više orijentišu ka njegovoj upotrebi kao osnove:

1) za modelovanje sistema optimalnog upravljanja poslovnim i uopšte ekonomskim procesima po koncepciji i metodama dinamičkog programiranja;

2) za modelovanje sistema dinamičke kontrole, regulacije i koordinacije poslovnih i uopšte ekonomskih procesa koji su u funkcionalnoj i interesnoj međuzavisnosti i to, u realnom vremenu i po principu povratne sprege, i

3) sa stanovišta sistemskog pristupa modelovanju, projektovanju i ostvarivanju organizacije i upravljanja u relativno autonomnim radnim sistemima i u celini sistema društavene reprodukcije.

Danas se sa sigurnošću može tvrditi da se finansijsko-

⁸ Stephen R., Westerfield R., Jordan B., *Fundamentals od Corporate Finance*, Sixth Edition, Mc Graw-Hill Irwin, 2003. p. 346

materijalnim i uopšte ekonomskim procesima više ne može vladati na stari način, odnosno zastarelim sredstvima i metodama.

4. Mesto računovodstva u organizacionoj strukturi preduzeća i veze sa ostalim funkcijama

Ukupni zadatak preduzeća se prema srodnosti može podeliti na više grupa. Svaka grupa srodnih zadataka predstavlja funkciju. Neke od osnovnih funkcija preduzeća su: nabavka, proizvodnja, prodaja, finansiranje, računovodstvo i upravno-rukovodeća funkcija. Funkcije: nabavka, proizvodnja, prodaja i finansiranje međusobno su povezane i uslovljene. Proces nabavke npr, ne može da započne bez obezbeđenja novca, što znači procesu nabavke prethodi proces finansiranja, odnosno pribavljanja novčanih sredstava. Tako isto, proces proizvodnje ne može da otpočne ako nije završen proces nabavke, jer u tom slučaju nisu stvoreni uslovi za proizvodnju (sredstva za rad, predmeti rada i radna snaga). Zatim, proces prodaje ne može otpočeti ako tokom procesa proizvodnje nisu stvorene nove upotrebne vrednosti (gotovi proizvodi). I na samom kraju, finansiranje ne može da obavi drugi deo svog zadatka (vraćanje sredstava) ako prodaja nije izvršena. Ako se ove navedene funkcije postave kao poslovni proces, tada nužno sledi zaključak da on otpočinje i završava finansiranjem, pa se, shodno tome, poslovni proces ne može ni početi ni završiti bez finansiranja.

Odvijanje poslovnog procesa u kontinuitetu obezbeđuje upravna i rukovodeća funkcija. Da bi ova funkcija uspešno izvršavala ove zadatke, potrebni su tačni podaci, odnosno informacije o odvijanju poslovnih događaja. Budući da je računovodstvo to koje prati poslovne procese, ono raspolaže potrebnim informacijama i u mogućnosti je da organima upravljanja i rukovođenja pruži informacije o odvijanju procesa poslovanja. Može se, dakle, zaključiti da računovodstvena funkcija indirektno uslovljava poslovne procese, pa se može govoriti o međuzavisnosti računovodstva i svih ostalih funkcija. Računovodstvo ima zadatak

da u svakoj funkciji prati poslovne događaje koji imaju dejstvo na sredstva, njihove izvore, prihode i rashode. Sve to se vrši na osnovu verodostojnih događaja koji se evidentiraju na mestu njihovog nastanka. Da bi ti dokumenti bili upotrebljivi u knjigovodstvu, računovodstvo zajednički sa svakom funkcijom, a ponekad i samostalno, utvrđuje formu i sadržinu svakog dokumenta. U tome se ogleda druga veza računovodstva sa ostalim funkcijama.

ZAKLJUČAK

Poslovanje jednog preduzeća ne može se zamisliti bez postojanja računovodstva koje igra ulogu registratora poslovnih događaja, a predstavlja i izvor mnogobrojnih poslovnih informacija. Ono služi sagledavanju stanja sredstava i njihovih izvora, kao i utvrđivanju finansijskih rezultata poslovanja, koji su neophodni za uspešno poslovanje preduzeća u savremenim uslovima. Društveno saznanje o neophodnosti računovodstva izraženo je u zakonskoj obavezi svakog preduzeća da organizuje računovodstvo, koje se javlja kao jedna od ravnopravnih funkcija u njegovom sklopu.

S obzirom da računovodstvo raspolaže podacima o sredstvima, njihovom poreklu, nameni, korišćenju i kretanju, ostvarenim rezultatima rada i izvršenim postavljenim zadacima, ono je dužno da organima upravljanja i rukovođenja neprestano pruža podatke o svim događajima iz tog područja, a sve u cilju obezbeđenja uslova da tekuća poslovna politika preduzeća bude zasnovana na realnim pokazateljima ukupnog ekonomskog i finansijskog stanja. Zahvaljujući ovakvoj ulozi računovodstva, organi rukovođenja stalno imaju uvid u ostvarivanje postavljenih zadataka.

Ako se inflacija, anarhija u sistemu cena i druge negativne pojave i disfunkcije u sistemu društvene reprodukcije javljaju kao stihija i kao sila iznad društva, onda je sasvim sigurno da za to dobar deo krivice pada na sistem računovodstva, na njegov status i način upotrebe. Bez uspešnog ostvarivanja finansijskog upravljanja u preduzećima, kao radnim sistemima, nije moguće da se održi ni

strukturalna ni opšta ravnoteža, a time i stabilnost u sistemu. Upravo je računovodstvo jedini instrument koji može da postane osnova finansijskog upravljanja razvojem i poslovnjem u savremenim uslovima. Takav odnos prema računovodstvu omogućava da se ono i teoretski i pragmatički veoma brzo prilagodi i osposobi za nove mnogo šire, složenije i dinamičnije zadatke. To, svakako nalaže da se ono mora osloniti na nove informatičke i druge savremene tehnologije. Dometi potencijalnih mogućnosti upotrebe novih teorija i tehnologija u vođenju i upotrebi računovodstva su tako veliki da se svako dalje oklevanje u pogledu upotrebe može oceniti kao društveno štetno.

LITERATURA:

1. Nadoveza B., Majstorović A., Milojević I., *Računovodstvo i upravljanje troškovima*, Mladost biro, Beograd, 2006.
2. Nikolajević-Teofanović R., *Teorija i metodologija računovodstva*, Savremena administracija, Beograd, 1980.
3. Bandin J., Dmitriević-Šaponja Lj., Marcikić S., *Računovodstvo*, Subotica, 2001.
4. Radovanović R., Jovanović V., Tatić V., *Računovodstvo*, Beograd, 1994.
5. Stanišić M., *Računovodstveni informacioni sistemi*, Beograd, 2000.
6. Stephen R., Westerfield R., Jordan B., *Fundamentals of Corporate Finance*, Sixth Edition, Mc Graw-Hill Irwin, 2003.
7. Berdović M., *Računovodstvo privrednog društva*, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd, 2005.
8. Glen A., *Corporate Financial Management*, Second Edition, FT Prentice Hall, 2002.

ACCOUNTING SYSTEMS OF THE MODERN BUSINESS ENTITY

Abstract: In the modern operations of business entities, the relevance of internal information is based on a complete and purposefully organized system of accounting reporting.

As bookkeeping is the basis of successful accounting, knowledge of the relevant possibilities of the organization of its system is very important for the functioning of a business entity.

Within the business of a company, it is necessary to properly implement the accounting reporting system, so that it can respond relevantly to the modern information needs of all users of information, primarily management.

Key words: bookkeeping, management, organization.

Datum prijema (Date received): 04.10.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 23.11.2020.

Dalibor Krstić.⁹

UTICAJ SAVREMENE ANALIZE FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA NA POSLOVANJE PREDUZEĆA

UDK: 336

Pregledni rad

Rezime: Kako je preduzeće živ organizam, njegov rast i razvoj zavisi od adekvatnosti svih planskih, kontrolnih i analitičkih postupaka koje je kreiralo i koje primenjuje u svim sferama sopstvenog poslovanja. U tom smislu, računovodstvena analiza podrazumeva prvenstveno adekvatno praćenje već obuhvaćenih i prikazanih informacija, sadržanih u finansijskim izveštajima i posebno analiziranje podataka koji su od suštinskog značaja za poslovanje svakog preduzeća. Poznavanje i primena savremenih metoda računovodstvene analize daće menadžmentu preduzeća širok spektar mogućnosti u pogledu nesmetanog, rasta i razvoja preduzeća u skladu sa unapred projektovanom i prezentiranom vizijom i misijom.

Ključne reči: računovodstvena analiza, preduzeće, pozicije finansijskih izveštaja.

UVOD

Pojam računovodstvene analize često se koristi u stručnoj javnosti. Prisutne su brojne razlike i neslaganja oko samog pojma i načina na koji treba primenjivati metode savremene računovodstvene analize, a u značajnom broju postoje razlike i oko dometa i ograničenja savremene računovodstvene analize. Instrumenti koji daju najverniju sliku o jednom privrednom ili vanprivrednom subjektu su finansijski izveštaji. Međunarodni računovodstveni standardi poznaju pet osnovnih finansijskih izveštaja: bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o novčanim

⁹ Student doktorskih studija Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Jovana Ducica 23a, Bosna I Hercegovina, e-mail: milanovic060@gmail.com

tokovima, izveštaj o promenama na kapitalu i napomene uz finansijske izveštaje. Na osnovu takve strukture, računovodstvena analiza prepoznaje navedene finansijske izveštaje kao primarni predmet svog interesovanja i može definisati kao skup mera, radnji i aktivnosti, usmerenih na stavljanje numeričkih informacija iz finansijskih izveštaja u odgovarajući međudodnos sa ciljem da se dobije nova numerička vrednost koja predstavlja određeni pokazatelj o kvalitetu (adekvatnosti) poslovanja preduzeća ili njegovog dela.

U ovom napisu nastojaćemo da ukažemo na pojam računovodstvene analize i njen uticaj na poslovanje preduzeća, prvenstveno usmerivši pažnju ka: analizi finansijskih izveštaja, njenom značaju, komparativnim i agregatnim finansijskim izveštajima, kao i uporednom i procesnom analizom finansijskih izveštaja. Svi postupci koji se projektuju i implementiraju trebalo bi da su usmereni na poboljšanje poslovanja preduzeća, prvenstveno putem kontinuiranog i sistematskog praćenja pojedinih pozicija u finansijskim izveštajima.

Pojam analize finansijskih izveštaja

Da bi se obezbedili adekvatni uslovi koji omogućavaju razvoj preduzeća i njegov opstanak na tržištu, pretpostavlja se savremeno upravljanje njegovim poslovanjem i razvojem. U tom kontekstu uočava se izuzetan značaj analize poslovanja preduzeća koja je spremna da "kreira" informacije relevantne za savremeno upravljanje. Pritom se u sveukupnoj analizi teži ka potpunom obuhvatu svih relevantnih podataka i informacija, bilo da se radi o vrednosnim (novčanim) ili količinskim (naturalnim) podacima i informacijama. U skladu sa tim, analiza finansijskih izveštaja prvenstveno je orijentisana na vrednosne ili novčane podatke i informacije obelodanjene u finansijskim izveštajima. Prema tome, analiza finansijskih izveštaja usmerena je prvenstveno na kvantitativne finansijske informacije i zbog toga se u stručnoj literaturi često naziva još i kvantitativnom finansijskom analizom. Koliko je taj segment analize važan u uslovima tržišnog okruženja i tržišta kapitala verovatno da nije ni potrebno posebno naglašavati.

Obično se smatra da tri najvažnija područja dominantno određuju nastanak i razvoj finansijske analize (analize finansijskih izveštaja). Ta najvažnija područja u gotovo svakom preduzeću su: **finansijsko upravljanje, upravljačko računovodstvo i finansijsko**

računovodstvo. Ističe se da je računovodstvo "univerzalni poslovni jezik - poslovni esperanto", a finansijska analiza, koja je prvenstveno zasnovana na finansijskom računovodstvu i računovodstvenim informacijama, omogućava primenu tog jezika u svim poslovnim situacijama.¹ Analiza finansijskih izveštaja dominantno teži i svoj pogled usmerava na budućnost, naglašavajući one aspekte poslovanja koji su relevantni za opstanak na tržištu, a to su, pre svega, sigurnost i uspešnost (efikasnost) poslovanja. Posmatrano samo sa finansijskog aspekta, analiza poslovanja za potrebe menadžera mora obuhvatiti analizu finansijskog rezultata, finansijskih uslova, finansijske strukture i promena u finansijskoj strukturi.² U tom kontekstu, celokupna analiza finansijskih izveštaja može se definisati i kao proces primene različitih analitičkih sredstava, metoda i tehnika pomoću kojih se podaci iz finansijskih izveštaja pretvaraju u upotrebljive informacije relevantne za savremeno upravljanje preduzećem.

Prilikom sastavljanja sumarnog izveštaja o realizaciji analize finansijskih izveštaja, ne treba težiti preteranoj preciznosti, jer kost/benefit analiza pokazuje da je za to potrebno mnogo vremena i po prirodi stvari troškovi u tom slučaju znatno prevazilaze ostvarene ili buduće koristi, a važno je istaći da i aproksimativna informacija pravovremeno dostavljena korisniku može imati vrlo veliku vrednost u procesu upravljanja poslovanjem i razvojem preduzeća, a pri tome su troškovi njenog kreiranja neuporedivo manji. Sa druge strane, neblagovremena informacija, bez obzira na svoju preciznost, ima za korisnika samo istorijsko značenje i nije upotrebljiva za upravljanje, a naročito za projekciju orjentisanu ka budućnosti.

Uobičajena analitička sredstva i postupci koji se najviše koriste u standardnoj analizi finansijskih izveštaja su:

- komparativni finansijski izveštaji koji omogućuju sagledavanje promena u toku vremena (više obračunskih perioda);
- sagledavanje tendencija promena pomoću serije relevantnih indeksa;
- agregatni finansijski izveštaji sa pozicijama pregrupisanim tako da obezbede što ekonomičnije izvršenje analize;
- analiza pomoću pokazatelja (finansijski, pojedinačni, sumarni,

¹ R. M. S. Wilson-G. McHugh, **Financial Analysis - A Managerial Introduction**, London, Cassel Educational Limited, p. 16-20.

² prema: A. P. Robson, **Essential Accounting for Managers**, London, Cassel Publishers Ltd., 1988., p. 99.

sistemske i sintetičke)

- posebne-nestandardne analize (predviđanje toka gotovine, analiza promena u finansijskom položaju, izveštaj o promenama bruto profita, analiza tačke pokrića, itd..).³

Značaj analize finansijskih izveštaja

Značaj i važnost analize finansijskih izveštaja moguće je i nužno razmatrati prvenstveno sa aspekta savremenog upravljanja poslovanjem i razvojem preduzeća. Analiza prethodi procesu upravljanja ili, preciznije rečeno, prethodi procesu planiranja koji čini sastavni deo adekvatnog upravljanja. Za takvo upravljanje planiranje je veoma važno, jednom rečju, ono je ključ potencijalnog uspeha finansijskih menadžera. Svaki kvalitetan i dobar finansijski plan mora uvažavati poželjne osobine preduzeća i njegove potencijalne (najčešće latentne) slabosti. Primarni zadatak analize finansijskih izveštaja upravo je u tome da prepozna te dobre osobine preduzeća kako bi se sve prednosti mogle iskoristiti, ali je neophodno istovremeno prepoznati i slabosti preduzeća kako bi se mogla preduzeti korektivna akcija. Da bi se osigurala finansijska stabilnost preduzeća, finansijski menadžer mora planirati svoje buduće finansijske uslove, a njegovo planiranje mora započeti analizom finansijskih izveštaja.

Analiza finansijskih izveštaja stvara, dakle, informacionu osnovu za potrebe upravljanja, tj. odlučivanja. Međutim, potrebno je voditi računa o tome da je pristup analize finansijskih izveštaja problematici odlučivanja samo parcijalni pristup, koji iako obuhvata skoro sve suštinske elemente za donošenje poslovne odluke, ipak ne obuhvata celinu. S tim u vezi, potrebno je naglasiti da je poslovna odluka determinisana namerom ili svrhom koja se želi postići, raspoloživim informacijama i promišljanjem, tj. prosuđivanjem o sadašnjem i budućem poslovanju preduzeća. Analiza finansijskih izveštaja, prema tome, obezbeđuje informacije kao bazični input na osnovu koga je moguće promišljanje i prosuđivanje poslovanja preduzeća u svrhu donošenja adekvatnih odluka, tj. savremenog upravljanja. Međutim, informacije koje proizlaze iz te analize nisu sveobuhvatne i ne osiguravaju razmatranje celine poslovanja preduzeća. Tu se uočavaju

³ C. Cooper, **Accounting Tools**, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, Inc., 1997./98., p. 160-164.

određena ograničenja u eventualnoj univerzalnosti primene analize finansijskih izveštaja za celokupne potrebe upravljanja. Ta analiza osigurava, naime, samo finansijske informacije, koje iako su vrlo važne za upravljanje, ipak nisu sveobuhvatne. Uočeni nedostatak analize finansijskih izveštaja kao preduslova procesa upravljanja ne eliminiše tu analizu iz pripreme informacija za potrebe upravljanja, ali prilikom prosuđivanja njenog značaja potrebno je voditi računa i o tom ograničenju koje proizlazi iz parcijalnog pristupa problematici upravljanja.

Do sada smo značaj analize finansijskih izveštaja razmotrili samo sa aspekta savremenog upravljanja preduzećem. Zbog toga smo u obavezi da naglasimo da su za informacije koje potiču iz te analize zainteresovani i drugi korisnici, a kao takvi najčešće se ističu sledeći:

- kreditori
- investitori (vlasnici)
- menadžeri
- analitičari fuzije i akvizicije preduzeća
- revizori i
- ostali zainteresovani korisnici.⁴

Zavisno od korisnika informacija i njegovih parcijalnih interesa naglašava se značaj pojedinih segmenata ukupne analize finansijskih izveštaja. Tako na primer, kratkoročnog kreditora prvenstveno zanimaju informacije o likvidnosti preduzeća, dugoročni investitor najviše je zainteresovan za informacije o zaduženosti preduzeća, vlasnici preduzeća (akcionari) zainteresovani su za dugoročnu profitabilnost i sigurnost kapitala itd. Nasuprot tome, menadžment preduzeća suštinski je zainteresovan za sve aspekte poslovanja, pa mu je s obzirom na to važna analiza finansijskih izveštaja kao nedeljiva celina.

Sistematizacija osnovnih instrumenata i postupaka analize finansijskih izveštaja

U procesu analize finansijskih izveštaja moguće je koristiti više različitih postupaka, koji su, pre svega, utemeljeni u raščlanjivanju i upoređivanju. Komparativni finansijski izveštaji koji služe kao podloga za sprovođenje uporedne analize mogu se razmatrati u kontekstu

⁴ L. A. Bernstein, **Analysis of Financial Statements**, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, Inc., 1984., p. 211.

upoređivanja.

Slika 1. Ilustracija instrumenata i postupaka analize finansijskih izveštaja

Uпоредном анализом nastoje se sagledati tendencija i dinamika promena pojedinih pozicija temeljnih finansijskih izveštaja. Na osnovu sagledavanja tih promena prosuđuje se koliko je uspešno i sigurno poslovanje posmatranog preduzeća. Nasuprot tome, agregatni finansijski izveštaji, koji služe kao podloga za sprovođenje procesne analize, mogu se razmatrati u kontekstu raščlanjivanja. Procesna analiza omogućava uvid u strukturu finansijskih izveštaja. Problematika analize finansijskih izveštaja ne iscrpljuje se postupkom upredne i procesne analize. U tom kontekstu najznačajniji su pokazatelji analize finansijskih izveštaja pa se obično govori o pojedinačnim pokazateljima, sumarnim, sistemima pokazatelja i sintetičkim pokazateljima. Radi bolje preglednosti, klasifikacija osnovnih instrumenata i postupaka prikazana je na slici 1.

Projekcija primene uporedne analize u teoriji i praksi

U tabelama 1. i 2. prikazani su bilans stanja i bilans uspeha koji su u svom izvornom obliku upravo prilagođeni potrebama analize finansijskih izveštaja i upravljanja.⁵ Ovde se radi o tzv. komparativnim finansijskim izveštajima, u kojima se upoređuju podaci za dve ili više godina (obračunskih perioda). U ovom slučaju upoređene su dve godine, 2005. i 2006, s tim da je 2005. bazna godina. U prve dve kolone tih finansijskih izveštaja iskazani su apsolutni iznosi pojedinih pozicija, zatim se u sledećoj koloni iskazuje apsolutni iznos povećanja (smanjenja) pojedinih pozicija u 2006. godini u odnosu na 2005, a i u poslednjoj koloni to povećanje (smanjenje) iskazano je relativno, tj. u procentu. Finansijski izveštaji prikazani u tabelama 1. i 2. su finansijski izveštaji akcionarskog preduzeća. Ne ulazeći detaljnije u poređenje prikazanih finansijskih izveštaja i naših finansijskih izveštaja, jasno je na prvi pogled da osim formalnih razlika postoje i određene bitne razlike, bez obzira na sve promene koje se sprovode u našem privrednom sistemu. Te razlike najviše dolaze do izražaja u pasivi bilansa stanja. Posmatrano akcionarsko preduzeće svoje poslovanje finansira najvećim delom emisijom hartija od vrednosti, i to obveznica (hipotekarnih i neosiguranih), preferencijalnih i običnih akcija. Obveznice predstavljaju tipične zajmove (kreditne) hartije od vrednosti, obične akcije su tipične vlasničke hartije od vrednosti, a preferencijalne akcije su kombinacija karakteristika obveznica i običnih akcija. Obveznice se, prema tome, ubrajaju u dugoročne izvore sredstava (dugoročne obaveze), a akcije su sastavni deo vlasničke (owners') ili akcionarske glavnice. Vlasnička glavnica jednaka je zbiru emitovanih i uplaćenih akcija po nominalnoj vrednosti, kapitalnom dobitku i zadržanoj dobiti. Kapitalni dobitak nastaje kada se akcije na tržištu hartija od vrednosti prodaju po tržišnoj vrednosti, koja je veća od nominalne vrednosti akcija. Zadržana dobit deo je neto dobiti koji preostaje nakon što se isplate dividende na povlašćene i obične akcije (vidi izveštaj o dobiti u tabeli 2.). U posmatranom preduzeću zadržana dobit (akumulacija) povećava se 2006. godine u odnosu na 2005. godinu za 9.550.000 dinara, a upravo toliko iznosi zadržana dobit iskazana u izveštaju o dobiti za 2006. godinu.

Posmatrano preduzeće emitovalo je i prodalo do 2004. godine

⁵ Prema: J. L. Smith-R. M. Keith-W. L. Stephens, **Financial Accounting**, New York, McGraw-Hill Book Company, 1988., p.p. 654-655.

50.000 povlašćenih akcija čija je nominalna vrednost po jednoj akciji 10 dinara i 10.000.000 običnih akcija čija je nominalna vrednost jedan dinar. Povlašćene dividende obično se ugovaraju fiksno, i to najčešće kao postotak nominalne vrednosti povlašćene akcije. U ovom slučaju taj postotak iznosi 5%, što znači da povlašćene dividende iznose 25.000 dinara (5% od 500.000 je 25.000). Dividende na obične akcije (obične dividende) ne ugovaraju se unapred i uz pretpostavku ostvarene neto dobiti, zavise prvenstveno od politike raspodele neto dobiti na dividende i zadržanu dobit, tj. akumulaciju. Na osnovu podataka o vlasničkoj glavnici moguće je izračunati knjigovodstvenu vrednost akcije. Ona se računa prema sledećem obrascu:

Mladost A. D.					
Komparativni bilans stanja					
		31. 12.		Iznos povećanja (smanjenja)	Postotak povećanja (smanjenja)
		2005.	2006.		
AKTIVA (u 000 dinara)					
IMOVINA, POSTROJENJA I OPREMA:					
- zemljište		4.300	4.520	220	5,1
- zgrade		72.540	72.540	-	-
manje: ispravka vrednosti		(29.196)	(30.696)	1.500*	5,1
- oprema		16.717	18.907	2.190	13,1
manje: ispravka vrednosti		(7.840)	(7.980)	140*	1,8
UKUPNA IMOVINA, POSTROJENJA I OPREMA		56.521	57.291	770	1,4
DUGOROČNA FINANSIJSKA ULAGANJA:					
- ulaganja u obične akcije		6.000	6.000	-----	-----
TEKUĆA AKTIVA					
- gotovina		6.574	5.368	(1.206)	(18,3)
- hartije od vrednosti		1.570	3.090	1.520	96,8
- potraživanja (neto)		32.936	35.382	2.446	7,4
- zalihe robe		50.434	62.582	12.148	24,1
- pretplaćeni troškovi		2.590	2.870	280	10,8
UKUPNO TEKUĆA AKTIVA		94.104	109.292	15.188	16,1
UKUPNO AKTIVA		156.625	172.583	15.598	10,2
PASIVA (u 000 dinara)					
VLASNIČKI KAPITAL					
- povlašćene akcije					
5% (nom. vred. 10)		500	500		
- obične akcije (nom. vred. 1)		9.500	10.000	500	5,3

- kapitalni dobitak	30.053	35.843	5.790	19,3
- zadržani dobitci	47.657	57.207	9.550	20,0
UKUPAN VLASNIČKI KAPITAL	87.710	103.550	15.840	18,1
DUGOROČNE OBAVEZE:				
- hipotekarne obveznice 8%	28.000	25.000	(3.000)	(10,7)
- neosigurane obveznice 10%	-	5.000	5.000	∞
UKUPNE DUGOROČNE OBAVEZE	28.000	30.000	2.000	7,1
TEKUĆE OBAVEZE:				
- računi za plaćanje	33.353	29.235	(4.118)	(12,3)
- obaveze za poreze	2.425	3.040	615	25,4
- ostale tekuće obveze	2.137	3.758	1.621	75,9
- tekući deo dugoročnih obaveza	3.000	3.000	-	-
UKUPNO TEKUĆE OBAVEZE	40.915	39.033	(1.882)	(4,6)
UKUPNO OBAVEZE	68.915	69.033	118	0,2
UKUPNO PASIVA	156.625	172.583	15.958	10,2
* Povećanje ispravka vrednosti, pošto ispravka vrednosti ima negativan predznak, znači smanjenje sredstava.				

Tabela 1. Komparativni bilans stanja

Mladost A. D.				
Komparativni bilans uspeha				
	na dan 31.12.		Iznos povećanja (smanjenja)	Postotak povećanja (smanjenja)
	2005.	2006.		
NETO PRODAJA (nakon svih popusta)	673.488	862.915	189.427	28,1
manje: TROŠKOVI PROIZVODNJE				
PRODATE ROBE:				
- materijal	(172.589)	(207.008)	34.419	19,9
- zarade (plate)	(249.826)	(326.121)	76.295	30,5
- amortizacija	(18.290)	(19.930)	1.640	9,0
- ostali troškovi	(13.630)	(11.287)	(2.343)	(17,1)
UKUPNI TROŠKOVI PRODATE ROBE	(454.335)	(564.346)	110.011	24,2
BRUTO PROFIT OD PRODAJE	219.153	298.569	79.416	36,2
manje: OPERATIVNI TROŠKOVI:				
- troškovi prodaje	(162.571)	(212.062)	49.491	30,4

- opšti i administrativni troškovi	(35.928)	(58.771)	22.843	63,6
UKUPNI OPERATIVNI TROŠKOVI	(198.499)	(270.833)	72.334	36,4
OSTALI DOBICI TROŠKOVI:				
- dobitak od dividendi	430	516	86	20,0
- troškovi kamata	(3.016)	(3.120)	104	3,5
NETO OSTALI DOBICI (TROŠKOVI)	(2.586)	(2.604)	18	0,7
DOBIT PRE OPOREZIVANjA	18.068	25.132	7.064	39,1
TROŠKOVI OPOREZIVANjA	(5.693)	(7.557)	1.864	32,7
NETO DOBIT	12.375	17.575	5.200	42,0
manje: DIVIDENDE NA POVLAŠĆENE AKCIJE	25	25	-	-
NETO DOBIT OBIČNIH AKCIONARA	12.350	17.550	5.200	42,1
manje: DIVIDENDE NA OBIČNE AKCIJE	5.650	8.000	2.350	41,7
POVEĆANjE ZADRŽANE DOBITI	6.700	9.550	2.850	42,5
NETO DOBIT PO OBIČNOJ AKCIJI	1,30	1,80	0,50	45,7
DIVIDENDA PO OBIČNOJ AKCIJI	0,59	0,80	0,21	35,6

Tabela 2. Komparativni bilans uspeha

$$\text{knjigovodstvena vrednost obične akcije} = \frac{\text{vlasnička glavnica} - \text{povlašćene akcije}}{\text{broj običnih akcija}}$$

Knjigovodstvena vrednost obične akcije u 2006. godini prema tome iznosi:

$$\frac{103.550.000 - 500.000}{10.000.000} = 10.305 \text{ dinara}$$

Jasno je da postoje razlike između tržišne i knjigovodstvene

vrednosti i te dve veličine vrlo retko se podudaraju. Tako na primer, akcije ovog preduzeća kotiraju na berzi po ceni od 27 dinara. Pored toga što koristi hartije od vrednosti za finansiranje svog poslovanja, preduzeće deo svojih slobodnih sredstava ulaže u kupovinu običnih akcija nekih drugih preduzeća (finansijski plasmani). Do 2006. godine u kupovinu običnih akcija uloženo je 6.000.000 dinara (vidi tabelu 1.), a po osnovu tih akcija u 2006. godini došlo je do ostvarenje dobiti od dividendi u iznosu 516.000 dinara (vidi tabelu 2.).

Komparativni finansijski izveštaji i postupak uporedne analize

Analiza finansijskih izveštaja koja omogućava upoređivanje podataka u dužem periodu, u cilju identifikacije tendencija i dinamike promena pojedinih bilansih pozicija (finansijskih podataka), obično se naziva uporednom (horizontalnom) analizom. Uobičajena analitička sredstva i postupci koji se koriste u uporednoj finansijskoj analizi su komparativni finansijski izveštaji (tabele 1. i 2.) i sagledavanje tendencija promena pomoću serije baznih indeksa (tabela 3.).

Mladost A. D.					
Tendencije promena u bilansu uspeha					
1.1. - 31. 12.					
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
NETO PRODAJA	100	103	145	173	222
BRUTO PROFIT	100	102	104	105	142
NETO DOBIT	100	101	105	117	166

Tabela 3.

Ako se uporede podaci prikazanog preduzeća za 2005. i 2006. godinu (vidi tabele 1. i 2.), tada se, pored ostalog, uočava i sledeće:

1. U 2006. godini u tekućoj aktivi dolazi do smanjenja gotovine za 18,3% iako se ukupna tekuća aktiva povećava za 16,1%. Povećanje tekuće aktive uzrokovano je, pre svega, povećanjem zaliha robe koje su u odnosu na proteklu godinu povećane za 24,1%. Na povećanje ukupne tekuće aktive znatno manje utiče povećanje hartija od vrednosti koji su u

odnosu na proteklu godinu povećani za 96,8%, jer zalihe u strukturi ukupne tekuće aktive ne čine znatan udeo.

2. Zalihe robe u tekućoj aktivi povećavaju se u 2006. godini za 24,1%. Na prvi pogled to izgleda loše. Međutim, istovremeno se neto prodaja povećava za 28,1% i prema tome prihvatljiv je porast zaliha robe ako se želi podmiriti rastuća tražnja kupaca za tom robom. Relativno gledano, zbog manjeg intenziteta porasta zaliha robe od neto prodaje, zalihe robe zapravo se smanjuju. Osim toga, ta tendencija upućuje i na povećanje koeficijenta obrta u odnosu na proteklu godinu.
3. Određene promene događaju se i u strukturi obaveza prema izvorima sredstava. Ukupne obaveze povećavaju se samo za 0,2% uz smanjenje tekućih obaveza za 4,6% i povećanje dugoročnih obaveza za 7,1%. Istovremeno se vlasnički kapital povećava za 18,1%, što uslovljava da ukupno povećanje pasive iznosi 10,2%, koliko je povećana i ukupna aktiva. Sve to upućuje na povećanje likvidnosti i finansijske stabilnosti, kao i na smanjenje zaduženosti.
4. U posmatranom periodu neto prodaja povećana je za 28,1% uz istovremeno povećanje troškova proizvodnje prodate robe samo za 24,2%, što upućuje na povećanje ekonomičnosti proizvodnje, pa se zbog toga bruto profit od prodaje povećava za 36,2%. U strukturi troškova izrazito negativnu tendenciju imaju opšti i administrativni troškovi, jer se oni povećavaju za 63,6%. Međutim, pošto opšti i administrativni troškovi u strukturi ukupnih troškova čine relativno mali deo, to veliko povećanje ne utiče bitno na neto dobit.
5. Neto dobit povećana je za 42%, dok je u istom periodu iznos dividendi na obične akcije povećan za 41,7%, a zadržani dobiti povećani su za 42,5%. Iz toga je moguće zaključiti da se u politici raspodele neto dobiti na akumulaciju (zadržanu dobit) i dividende preferira brži porast akumulacije od porasta dividendi. Do istog zaključka moguće je doći ako se upoređuje neto dobitak po običnoj akciji i dividenda po običnoj akciji.

Za potpunije sagledavanje poslovanja preduzeća potrebno je

sastaviti adekvatnu osnovu za analizu koja treba da omogućava sagledavanje poslovanja preduzeća u dužem periodu (minimalno za pet godina) kako bi bilo moguće uočiti sve relevantne tendencije promena, tj. dinamiku promena pojedinih pozicija finansijskih izveštaja. U tabeli 3. moguće je uočiti tendencije promena pojedinih pozicija u bilansu uspeha za period od 2001. do 2005. godine. Umesto apsolutnih iznosa u tabeli 3. koriste se bazni indeksi s tim da je 2001. godina uzeta kao bazna godina za poređenje (2001 = 100). Sagledavanjem poslovanja u dužem periodu moguće je doneti drugačije zaključke o poslovanju nego kada se posmatraju samo dve godine. Uočava se da se neto prodaja u posmatranom periodu povećava mnogo brže od bruto profita prodaje. Razlog je verovatno taj što se troškovi proizvodnje prodane robe povećavaju mnogo brže od prodajnih cena po kojima se ta roba prodaje (realizuje) na tržištu. Neto dobit povećava se sporije od neto prodaje, ali ipak brže od bruto profita prodaje. Najverovatniji razlog takvoj tendenciji neto dobiti mogla bi biti stroga kontrola i smanjivanje troškova prodaje, kao i opštih i administrativnih troškova.

Agregatni finansijski izveštaji i postupak procesne analize

Pod procesnom analizom podrazumeva se najčešće upoređivanje agregatnih finansijskih podataka (pozicija finansijskih izveštaja) u jednoj godini. Za to je potrebna adekvatna i pouzdana osnova koja omogućava uvid u strukturu bilansa stanja (tabela 4.) i bilansa uspeha (tabela 5.). Uobičajeno se kod bilansa stanja aktiva i pasiva izjednačavaju sa 100, što znači da se pojedine pozicije bilansa stanja izražavaju kao procenat od ukupne aktive ili pasive (agregatno). Kod bilansa uspeha obično se neto prodaja izjednačava sa 100, što znači da se pojedine pozicije bilansa uspeha izražavaju kao precentat od neto prodaje. Razmatranjem agregatnih finansijskih izveštaja za 2005. i 2006. godinu moguće je doći do istih zaključaka kao i kod razmatranja komparativnih finansijskih izveštaja u tabelama 1. i 2. Međutim, potrebno je napomenuti da su agregatni finansijski izveštaji vrlo korisni kod upoređivanja s drugim preduzećima. Pored toga, agregatni finansijski izveštaji korisni su i kod upoređivanja podataka jednog preduzeća, ako je u privredi prisutna inflacija.

Kad je reč o procesnoj finansijskoj analizi, agregatni finansijski izveštaji koji se zasnivaju na bilansima u osnovi su usmereni na dva najvažnija aspekta:

1. Izvori kapitala preduzeća, koji mogu biti kratkoročne obaveze, dugoročne obaveze i sopstveni izvori (vlasnički kapital)
2. Iznos ukupnog kapitala preduzeća uložen u osnovna, obrtna sredstva, a kombinacija tih ulaganja u razne oblike sredstava dominantno je određena osnovnom delatnošću koju preduzeće obavlja.

Uvažavajući podatke iz tabela 1. do 5. i sprovodeći postupak uporedne i procesne analize moguće je uočiti da posmatrano preduzeće ostvaruje zadovoljavajuću sigurnost i uspešnost poslovanja i da protokom vremena dolazi do poboljšanja kvalitete poslovanja.

Mladost A. D.		
Agregatni bilans stanja		
	31.12.	
	2005.	2006.
AKTIVA		
NEKRETNINE, POSTROJENjA, OPREMA	36,09	33,20
DUGOROČNA FINANSIJSKA ULAGANjA	3,83	3,47
TEKUĆA AKTIVA	60,08	63,33
	100,00	100,00
UKUPNO AKTIVA		
PASIVA		
VLASNIČKI KAPITAL	56,00	60,00
DUGOROČNE OBAVEZE	17,88	17,38
TEKUĆE OBAVEZE	26,12	22,62
UKUPNO PASIVA	56,00	60,00
	100,00	100,00

Tabela 4. Agregatni bilans stanja

Mladost A. D.		
Agregatni bilans uspeha		
	31.12.	
	2005.	2006.
NETO PRODAJA	100,00	100,00
manje: TROŠKOVI PROIZVODNjE		

PRODATE ROBE	(67,46)	(65,40)
BRUTO PROFIT OD PRODAJE	32,54	34,60
manje: OPERATIVNI TROŠKOVI		
- troškovi prodaje	(24,14)	(24,58)
- opšti i administrativni troškovi	(5,33)	(6,81)
UKUPNI OPERATIVNI TROŠKOVI	(29,47)	(31,39)
OSTALI DOBICI TROŠKOVI		
- dobitak od dividendi	0,06	0,06
-troškovi kamata	(0,45)	(0,36)
NETO OSTALI DOBICI (TROŠKOVI)	(0,39)	(0,30)
DOBIT PRE OPOREZIVANJA	2,68	2,91
TROŠKOVI OPOREZIVANJA	(0,85)	(0,88)
NETO DOBIT	1,83	2,03

Tabela 5. Agregatni bilans uspeha

Nakon prikazivanja metodologije i značaja prezentovanih metoda analize finansijskih izveštaja, pokušali smo da izvedemo i odgovarajuće zaključke o mogućnostima i potrebi za njihovu primenu u praksi.

ZAKLJUČAK

Već pri samom sastavljanju finansijskih izveštaja mora se voditi računa o osnovnim karakteristikama informacija koje se mogu dobiti iz ove anize. Zastarela ili neprecizna informacija je neupotrebljiva, a takođe i informacija koja je tačna, ali je njen postupak dobijanja suviše komplikovan i skup, nije poželjna za preduzeće. Zbog toga se mora naći optimalan odnos između svih atributa koje odlikuju informaciju i sa tim povezanih troškova. Tek pod tim uslovima kreirana informacija, pravovremeno dostavljena korisniku, imaće veliku upotrebnu vrednost u

procesu savremenog upravljanja poslovanjem preduzeća. Deo osnovnih metoda koje se koriste u procesu analize finansijskih izveštaja sagledali smo u ovom napisu.

U tom pogledu, možemo zaključiti da komparativni finansijski izveštaji služe kao osnova za sprovođenje uporedne analize, dok agregatni finansijski izveštaji služe za procesnu analizu. Metoda uporedne analize se može najbolje objasniti kao metod poređenja jednog predmeta u dva različita perioda. Da bi se moglo pravilno pristupiti ovoj metodi trebalo bi da budu ispunjeni određeni uslovi:

1. U preduzećima je neophodno voditi jednoobraznu evidenciju;
2. Potrebno je obezbediti jednak vremenski interval za koji se vrši analiza;
3. Moraju se upoređivati srodne grupe podataka;
4. Ako se upoređivanje vrši između preduzeća mora se voditi računa o veličini preduzeća, delatnosti itd.

Za razliku od uporedne analize, metoda procesne analize se koristi za sagledavanje strukture određenog i složenog predmeta analize. Ova metoda se može posmatrati kroz: vremensko, predmetno i mesno raščlanjavanje. Za primenu ove metode koriste se agregatni finansijski izveštaji.

Opšti zaključak je da je primena bilo koje od ovih metoda u celokupnom procesu analize nužnost, ali je moguća za adekvatnu primenu samo ukoliko se ispune neophodni preduslovi u pogledu pripreme materijala relevantnog za analizu, njegove obrade na najekonomičniji način i rezultati adekvatno prikažu i dostave u obliku odgovarajućih informacija.

LITERATURA

1. Andrić M. i Jakšić D. 2001. – Aplikativne kontrole, Revizor br. 15/01, Institut za ekonomiku i finansije, Beograd.
2. Collier P. 2003.– Accounting for Managers, Aston Business School.
3. Gallegos F. etc. 2004.- Tehnology, Control and Audit, 2nd Edition, Auerbach Pub.

4. Gray S, Salter S. and Randebaugh L. 2001. – Global Accounting and Control, University of New South Wales.
5. Majstorović A i Milojević I. - Kreiranje adekvatne računovodstvene politike preduzeća, Poslovna politika br. 03/2006, Beograd.
6. Meigs R. & Meigs W. 1999.- Računovodstvo temelj poslovnog odlučivanja, Mate d.o.o, Zagreb.
7. Nadovaza B. Majstorović A. Milojević I. 2006. – Računovodstvo i upravljanje troškovima, Mladost Biro, Beograd.
8. O'Regan P. 2001. – Financial Information Analysis, Univesity of Limerick.
9. Peterson P. 1994. – Financial Management and Analysis, McGraw-Hill, Inc.
10. Vukša S. i Anđelić D. 2004. – Poslovna analiza, Eurografika, Beograd.
11. White G, Sondhi A. and Fried H. 2003. – The Analysis and Use of Financial Statements, 3rd Edition, Grace and White, Inc.
12. Meigs Robert & Meigs Walter, Računovodstvo temelj poslovnog odlučivanja, Mate d.o.o., Zagreb, 1999. godine.

THE INFLUENCE OF MODERN ANALYSIS OF FINANCIAL STATEMENTS ON COMPANY BUSINESS

Abstract: Since business organization is a living organism, it's growth and development is dependent of planning, controlling and analyzing procedures and methods that is in use in every sphere of it's business. Under such conditions, accounting analyzing primary means global monitoring under the accounting informacions including in the primary financial statements, showing and analyze

data that are most important for every organization. Knowing and implementation modern methods of accounting analyzing in whole organization is making his growth and prosperity like the vision and mision of the organization has been projected and presented.

Keywords: Accounting analyzing, Business organization, Positions of financial statements.

Datum prijema (Date received): 11.06.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 14.09.2020.

UPUTSTVO AUTORIMA ZA PRIPREMU RUKOPISA

U časopisu se objavljuju radovi koji su rezultat pojedinačnih i grupnih istraživanja u oblasti društvenih nauka.

Časopis se publikuje u štampanoj i elektronskoj formi jednom godišnje, u decembru.

Časopis objavljuje: originalane naučni radove; pregledne radove; kratka ili prethodna saopštenja; naučne kritike i polemike; stručne radove; prikaze publikacija i sl.

Radovi se objavljuju na srpskom jeziku latiničnim pismom ili na drugim jezicima.

Radove slati na imejl adresu: fsavetnik@gmail.rs

Uslovi za objavljivanje radova

Svi radovi se anonimno recenziraju. Mogu biti objavljeni samo radovi koji su pozitivno recenzirani.

Autori su u obavezi da uz rad dostave potpisanu i skeniranu izjavu da rad nije prethodno objavljen ili ponuđen drugoj publikaciji za objavljivanje i da u celini ili u delovima nije reč o plagijatu ili autoplagijatu. Obrazac izjave može se preuzeti sa internet-stranice časopisa.

Autori su dužni da dostave tekst u skladu sa ovim uputstvom, u suprotnom neće biti razmatrani za objavljivanje.

Radovi mogu imati najviše 30.000 karaktera sa razmacima, uključujući fusnote i endnote, ne uzimajući u obzir naslov i sažetke na srpskom i engleskom jeziku i spisak referenci.

Izuzetno, ako Uredništvo proceni naučnu, stručnu ili informativnu opravdanost, rad može biti i obimniji.

Standardi za pripremu rada

Rad mora da sadrži: 1) podatke o autoru ili koautorima, 2) naslov 3) rezime i ključne reči na srpskom jeziku, odnosno engleskom jeziku ako je njime napisan, 4) tekst, 5) literaturu i 7) podatke o

autoru ili koautorima, naslov, abstrakt i ključne reči na engleskom jeziku.

Rad mora da bude pripremljen u programu Microsoft Word, format stranice A4, sve margine 2,54 centimetra, vrsta slova Times New Roman, veličina slova (Font size) 12, jednostruki prored (Line spacing: Single).

Podaci o autoru ili koautorima: ime i prezime; pun naziv institucije u kojoj radi; uz ime autora i svakog koautora stavlja se fusnota koja upućuje na mogući kontakt sa njima.

Naslov rada piše se velikim, a podnaslovi malim slovima (Center) i (Bold).

Rezime (Bold) sadrži od 150 do 200 reči i piše se (Italic).

Ključne reči (Bold) sadrže od 5 do 10 reči i pišu se (Italic).

Tekst u celini piše se Regular, sa marginama (Justify), proreda Single.

Međunaslovi su ne obeležavaju rednim brojevima i pišu se na sredini (Center) crnim slovima (Bold).

U fusnotama se daju kraća objašnjenja delova osnovnog teksta.

Ilustracije (tebele, grafikoni, šeme, fotografije, crteži i sl.) daju se odvojeni od prethodnog teksta, sa nazivom koji napisanu (Italic).

Izvori citata daju se u zagradi na kraju citata, posle navodnika, na pismu publikacije iz kojih su citati korišćeni. Potpun bibliografski podatak daje se u literaturi na kraju rada.

U literaturi, koja se piše malim slovima sa velikim početnim slovom Literatura sadrži potpune bibliografske podatke o svakoj korišćenoj publikaciji na jeziku i pismu na kojima je objavljena. Redosled publikacija daje se po redu kako je u radu korišćena.

Ako je rad napisan na srpskom jeziku, posle završava se imenima autora i afilijacijama, naslovom i apastraktom i ključnim rečima na engleskom jeziku po istom uputstvu za srpski jezik. Za apstrakt se koristi izraz – Abstract, a za ključne reči – Keywords.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR MANUSCRIPT PREPARATION

The journal publishes works that are the result of individual and group research in the field of social sciences.

The magazine is published in printed and electronic form once a year, in December.

The journal publishes: original scientific papers; review papers; short or preliminary announcements; scientific criticism and polemics; professional works; displays of publications, etc.

Papers are published in the Serbian language in the Latin script or in other languages.

Papers should be sent to the email address: fsavetnik@gmail.rs

Conditions for publication of works

All papers are reviewed anonymously. Only works that have been positively reviewed can be published.

The authors are obliged to submit a signed and scanned statement with the work that the work has not been previously published or offered to another publication for publication and that there is no question of plagiarism or self-plagiarism in whole or in parts. The declaration form can be downloaded from the magazine's website.

Authors are obliged to submit the text in accordance with this instruction, otherwise they will not be considered for publication.

Papers can have a maximum of 30,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes, not taking into account the title and summaries in Serbian and English and the list of references.

Exceptionally, if the Editorial Board assesses the scientific, professional or informative justification, the work can be more voluminous.

Standards for the preparation of work

The paper must contain: 1) information about the author or co-authors, 2) title 3) summary and key words in Serbian, i.e. English if written in Serbian, 4) text, 5) literature and 7) information about the author or co-authors, title, abstract and keywords in English.

The paper must be prepared in Microsoft Word, page format A4, all margins 2.54 centimeters, font type Times New Roman, font size 12, single spacing (Line spacing: Single).

Information about the author or co-authors: name and surname; full name of the institution where he works; next to the name of the author and each co-author, a footnote is placed indicating a possible contact with them.

The title of the paper is written in capital letters, and the subtitles in small letters (Center) and (Bold).

The summary (Bold) contains from 150 to 200 words and is written (Italic).

Keywords (Bold) contain from 5 to 10 words and are written (Italic).

The text as a whole is written Regular, with margins (Justify), single line spacing.

Intertitles are not marked with ordinal numbers and are written in the middle (Center) in black letters (Bold).

Shorter explanations of parts of the main text are given in the footnotes.

Illustrations (tables, graphs, diagrams, photos, drawings, etc.) are provided separately from the previous text, with the title written (Italic).

The sources of the quotations are given in parentheses at the end of the quotation, after the quotation marks, on the letter of the publication from which the quotations were used. Complete bibliographic information is given in the literature at the end of the paper.

In the literature, which is written in lowercase letters with a capital letter, the literature contains complete bibliographic information about each used publication in the language and

script in which it was published. The order of publications is given in the order in which they were used in the paper. If the paper is written in the Serbian language, then it ends with the names of the authors and affiliations, the title and abstract and key words in English according to the same instructions for the Serbian language. The term Abstract is used for the abstract, and Keywords for keywords.

SPISAK RECENZENATA

1. prof. Boško Nadoveza, redovni profesor, Evropski univerzitet, Brčko distrikt, R. BiH
2. prof. dr Milan Rstić, redovni profesor, Pravnog fakulteta, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka, BiH
3. prof. dr Dragomir Đorđević, profesor emeritus, Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija Novi Sad, R. Srbija
4. prof. dr Dragan Anđelić, Visoka škola za menadžment i ekonomiju, Kragujevac, R. Srbija
5. prof. dr Sanja Đukić, Institut primenjenih nauka, Beograd, R. Srbija
6. doc. dr Mihailo Ćurčić, naučni saradnik, Fakulteta za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja, R. Srbija
7. doc. dr Milan Mihajlović, naučni saradnik, Vojna akademija u Beogradu, R. Srbija
8. doc. dr Nikola Krunić, Institut primenjenih nauka, Beograd, R. Srbija

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

336(497.11)

FINANSIJSKI savetnik : časopis za pravo i finansije / glavni i odgovorni urednik Radoja Janjetović. - God. 1, br. 1 (1994)- . - Kragujevac : Institut za razvoj prava javnog sektora ; Banja Luka : Univerzitet za poslovne studije, 1994- (Niš : Family Print). - 21 cm

Godišnje. -

Drugo izdanje na drugom medijumu: Finansijski savetnik (Online)
= ISSN 2956-0829

ISSN 1451-592X = Finansijski savetnik

COBISS.SR-ID 180548103